

PRAVDA U OPASNOSTI: SUĐENJA ZA RATNE ZLOČINE U HRVATSKOJ, BOSNI I HERCEGOVINI, I SRBIJI I CRNOJ GORI

ZAHVALNOST	1
KRATAK PREGLED	2
POZADINA.....	Error! Bookmark not defined.
Pitanje političke volje	5
Osnivanje specijalnih sudskih veća za ratne zločine.....	6
Ustupanje slučajeva od strane MKSJ-a.....	7
ZABRINUTOST U POGLEDU PRAVOSUĐA.....	9
Etnički motivisana pristrasnost.....	9
Zaštita sudija	11
ZABRINUTOST U POGLEDU KRIVIČNOG GONJENJA	12
Etnički motivisana pristrasnost u postupku krivičnog gonjenja.....	12
Slaba priprema predmeta	14
Neadekvatna policijska saradnja	15
Nedovoljno individualizovana krivična odgovornost u grupnim optužnicama	17
Zaštita tužilaca.....	17
SARADNJA IZMEĐU DRŽAVA.....	18
Neodgovarajući pravni okvir.....	18
Nedovoljna saradnja	18
Uticaj na istragu i suđenje	19
ZAŠTITA SVEDOKA	19
Važnost zaštite svedoka	19
Zaštita svedoka u praksi.....	21
Predmet Ilijašević u Bosni i Hercegovini.....	21
Predmeti Sjeverin i Cvjetan u Srbiji	21
Predmeti Norac, Lora i Paulin Dvor u Hrvatskoj	23
PRAVNE REFORME.....	23
Prihvatljivost dokaza MKSJ-a	23
Doktrina komandne odgovornosti.....	24
PREPORUKE.....	27
Evropskoj uniji i njenim članicama:	27
Organizaciji za evropsku bezbednost i saradnju:	27
MKSJ-u:.....	28
Vlastima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, i Srbiji i Crnoj Gori:	28
Obuka	28
Mehanizmi zaštite svedoka.....	28
Ometanje vršenja pravde	29
Etnička različitost u tužilaštvima.....	29
Zaštitne mere za tužioce i sudije	29
Saradnja između država	29
Krivično gonjenje na osnovu komandne odgovornosti	30
Prihvatljivost dokaza MKSJ-a.....	30
Vlastima u Hrvatskoj:.....	30

Vlastima u Bosni i Hercegovini:	30
Vlastima u Srbiji i Crnoj Gori:	31

ZAHVALNOST

Bogdanu Ivaniševiću, istraživaču Human Rights Watch-a za Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, i Srbiju i Crnu Goru, i Dženifer Trahan, savetnici u Programu međunarodne pravde Human Rights Watch-a, koji su napisali izveštaj. Izveštaj se zasniva na praćenju sudskih procesa od strane Bogdana Ivaniševića, te na sastancima i razgovorima koje su sa relevantnim sagovornicima vodili Bogdan Ivanišević i Ričard Diker, direktor Programa međunarodne pravde. Bendžamin Vord, savetnik odeljenja za Evropu i centralnu Aziju, je uredio ovaj izveštaj. Ričard Diker i Veronika Leila Sente Goldston, direktor za zastupanje odeljenja za Evropu i srednju Aziju, su takođe dali uređivačke komentare. Dajna PoKempner je obavila pravnu analizu, a Vidni Braun programsku analizu. Pomoć u istraživanju su pružili stažisti Ivan Jovanović, Neža Kogovšek, Ivana Radačić i Janina Fogels. Jolanda J. Revila, koordinator Programu međunarodne pravde, i Andrea Holi, menadžer odeljenja za publikacije i kontakte s javnošću, su pripremile ovaj izveštaj za objavljivanje.

Human Rights Watch se zahvaljuje svim pojedincima koji su obezbedili informacije i podatke neophodne za ovaj izveštaj. Human Rights Watch bi takođe želeo da se zahvali za korisne komentare i ispravke Ivanu Jovanoviću, aktuelnom nacionalnom pravnom savetniku za ratne zločine pri Organizaciji za evropsku bezbednost i saradnju – Misiji u Srbiji i Crnoj Gori.

KRATAK PREGLED

Oružane sukobe u bivšoj Jugoslaviji tokom devedesetih godina prošlog veka su obeležila široko rasprostranjena kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, MKSJ, će rešiti u sudskoj proceduri tek relativno mali broj predmeta koji se odnose na najteže zločine pre nego što prestane sa radom. Svi drugi predmeti koji se odnose na ratne zločine¹—bez obzira da li je njihovo procesuiranje iniciralo domaće pravosuđe ili ih je ustupio MKSJ—će se rešavati pred nacionalnim sudovima država koje su nastale raspadom bivše Jugoslavije.

Human Rights Watch je sproveo opsežni monitoring suđenja za ratne zločine pred domaćim sudovima u bivšim jugoslovenskim republikama. Uočeno je da, po pravilu, obični nacionalni sudovi Bosne i Hercegovine (pogotovo u Republici Srpskoj, jednom od dva "entiteta" u Bosni i Hercegovini), Hrvatskoj i Srbiji i Crnoj Gori nisu u ovom trenutku spremni da vode suđenja za ratne zločine—koja su često opterećena političkim i emotivnim nabojem, a i u pravnom smislu su kompleksna—na pravičan način. Ključne prepreke obuhvataju: pristrasnost sudija i tužilaca, lošu pripremu predmeta od strane tužilaca, neadekvatnu saradnju policije u sprovođenju istražnih radnji, lošu saradnju između država u oblasti pravosuđa i nedelotvorne mehanizme zaštite svedoka.

Iskustvo Hrvatske je dobra ilustracija mnogih problema i nedostataka suđenja koja su održana do sada. Human Rights Watch je uočio sledeće obrasce kod suđenja za ratne zločine u Hrvatskoj: (i) nesrazmerno veliki broj predmeta pokrenutih protiv pripadnika etničke srpske manjine, od kojih su neki za bitno manje teška dela nego što je to slučaj u predmetima protiv etničkih Hrvata;² (ii) korišćenje grupnih optužnica u kojima se ne navodi konkretna uloga optuženog u izvršenju navodnog zločina;³ (iii) pribegavanje suđenjima *in absentia*⁴, i (iv) osuđujuće presude protiv etničkih Srba tamo gde dokazima nisu potkrepljeni navodi optužbe.⁵

¹ U ovom dokumentu, termin "ratni zločini" obuhvata predmete koji se odnose na genocid, zločine protiv čovečnosti, i/ili ratne zločine.

² Pogledati sveobuhvatnu raspravu o takvim slučajevima u „Prekršena obećanja: Prepreke povratku izbeglica u Hrvatsku“ (“Broken Promises: Impediments to Refugee Return to Croatia”), *izveštaj Human Rights Watch-a*, tom 15, broj 6(D), septembar 2003, strane 47-52 [na internetu], <http://www.hrw.org/reports/2003/croatia0903/> (pregledano 28. jula 2004. godine). Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) u svom izveštaju takođe zaključuje: „U svim fazama procedure, od hapšenja do donošenja presude, i dalje je uobičajena primena duplih standarda protiv optuženih srpske nacionalnosti, a u korist optuženih lica hrvatske nacionalnosti“. Misija OEBS-a u Hrvatskoj, *Statusni izveštaj broj 13*, decembar 2003. godine, strana 13.

³ „Prekršena obećanja“ (“Broken Promises”), strane 49-50.

⁴ *Ibid.*, strane 50-51. Sudski procesi u odsustvu optuženog (*in absentia*) su široko rasprostranjen problem u Hrvatskoj. Prema podacima Komisije za ljudska prava Ujedinjenih nacija, od 554 presude za ratne zločine i genocid koje su doneli hrvatski sudovi između 1991. i 1999. godine, u 470 slučajeva je optuženima suđeno u odsustvu. (Citirano u tekstu Ivica Dikića i Borisa Rašete “Pravosudni sadizam”, *Feral Tribune* (Split, Hrvatska), 13. januar 2001. godine [na internetu], http://news.serbianunity.net/bydate/2002/March_11/2.html (pregledano 28. jula 2004. godine)). U tekućem sudskom procesu protiv osamnaest optuženih u okružnom sudu u Vukovaru (Hrvatska) za ratne zločine počinjene u selu Lovas, svi osim jednog optuženog lica su odsutni. (Okružni tužilac u Osijeku, Optužnica br. KT-265/92, 19. decembar 1994. godine)

⁵ Pogledati izveštaj Human Rights Watch-a, “Hrvatska: Slučaj Ivanke Savić” (“Croatia: The Case of Ivanka Savić”), jul 2004. godine [na internetu], <http://www.hrw.org/backgrounder/eca/croatia0704/> (pregledano 28. jula 2004. godine).

Problem pristrasnosti takođe podriva napore za utvrđivanje odgovornosti za ratne zločine u Republici Srpskoj, gde su etnički Srbi u većini. (Drugi entitet u Bosni i Hercegovini je Federacija Bosne i Hercegovine, u kojoj su bosanski Muslimani i bosanski Hrvati u većini). Trenutno, postoji samo jedan krivični postupak za ratne zločine protiv osumnjičenih bosanskih Srba koji se vodi u Republici Srpskoj⁶, nasuprot brojnim istragama i optužnicama protiv ne-Srba za zločine počinjene nad Srbima.⁷

Istražni mehanizmi su i dalje problematični. Tužioci su često prisiljeni da se oslone na policiju da bi sproveli istrage, ali su stručnjaci iz pravosuđa i međunarodni zvaničnici ukazali Human Rights Watch-u da postoje dokazi da je policija u regionu često nevoljna da istražuje ratne zločine ako su u njih umešani drugi pripadnici policije ili pojedinci koji se nalaze na istaknutim položajima u politici i ekonomiji.⁸

Neadekvatna saradnja između država u regionu u oblasti krivičnog gonjenja ratnih zločinaca – pogotovo između Srbije i Crne Gore, s jedne, i Bosne i Hercegovine, s druge strane – je takođe sputavala napredak u procesuiranju ratnih zločina. Nedovoljna saradnja ne utiče samo na istrage počinjenih zločina, već i na vođenje samih suđenja, uključujući prisustvo na suđenju svedoka koji žive u drugoj državi i mogućnosti tužilaca i sudija da putuju u drugu zemlju kako bi pribavili iskaz svedoka.

Sadašnja praksa u regionu u pogledu zaštite svedoka je takođe u znatnoj meri manjkava. U Srbiji i Crnoj Gori, tretman zaštite svedoka u Zakonu o krivičnom postupku je površan i neadekvatan. U Hrvatskoj je program zaštite svedoka najsvaeobuhvatniji u regionu, ali je isuviše rano za donošenje suda o tome da li ovaj program funkcioniše u praksi.

Najzad, ključna pravna pitanja su i dalje nerešena, uključujući prihvatljivost iskaza svedoka koje je pribavio MKSJ i stepen u kome je doktrina komandne odgovornosti priznata u okviru nacionalnih pravosudnih sistema svake zemlje.

Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Srbija i Crna Gora su svaka, pojedinačno, napravile značajan korak ka delotvornom krivičnom gonjenju osumnjičenih ratnih zločinaca kreirajući mehanizme za donošenje presuda u predmetima koji se odnose na ratne

⁶ Protiv etničkih Srba je podignuta optužnica u prestonici Republike Srpske, Banja Luci, 2003. godine. Ovaj slučaj se odnosi na ubistvo katoličkog sveštenika, etničkog Hrvata, u obližnjem gradu Prijedoru. Suđenje je počelo u maju 2004. godine.

⁷ Sredinom 2002. godine, na primer, okružni tužilac u Srpskom Sarajevu zatražio je odobrenje od MKSJ za suđenja protiv 416 bosanskih Muslimana (Bošnjaka). "Podignute optužnice protiv 416 Bošnjaka", *Glas Javnosti* (Beograd, Srbija), 9. april 2002 [na internetu], <http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2002/04/09/srpski/B02040801.shtml> (pregledano 26. juna 2004.) (izjava Rajka Bojata, tadašnjeg okružnog javnog tužioca u Srpskom Sarajevu). U martu 2002. godine, okružni sud u Banja Luci je saopštio da priprema optužnice protiv 300 bosanskih Muslimana i Hrvata, i 12 bosanskih Srba. Milorad Labus, "U Banja Luci pod istragom tri stotine Hrvata i Bošnjaka", *Slobodna Dalmacija* (Split, Hrvatska), 22. mart 2002. godine [na internetu], <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20020322/bih03.asp> (pregledano 26. juna 2004) (izjava Nenada Balabana, tadašnjeg predsednika banjalučkog okružnog suda).

⁸ Razgovor Human Rights Watch-a sa Marinkom Jurčevićem, glavnim tužiocem Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 14. april; razgovor Human Rights Watch-a sa međunarodnim zvaničnikom koji je učestvovao u stvaranju pravosudnog okvira za krivično gonjenje osumnjičenih ratnih zločinaca u Bosni i Hercegovini, 14. april 2004. godine; razgovor Human Rights Watch-a sa međunarodnim zvaničnikom koji prati funkcionisanje nove strukture procesuiranja osumnjičenih za ratne zločine u Srbiji, Beograd, 25. jun 2004. godine.

zločine: posebno veće za ratne zločine pri Sudu Bosne i Hercegovine; specijalni odeljenje za ratne zločine u Srbiji i Crnoj Gori; i, specijalna veća za ratne zločine u okviru županijskih (okružnih) sudova u Hrvatskoj, uz mogućnost prebacivanja slučajeva na županijske sudove u četiri najveća hrvatska grada. Mada su ovi novi mehanizmi dobrodošli, ostaje da se vidi koliki će biti njihov uticaj na pravičnost postupka. Bez napretka u drugim oblastima, rad ovih sudova bi mogao biti otežan odsustvom sistematskih i delotvornih mehanizama zaštite svedoka, odsustvom međudržavne saradnje, i slabim istražnim mehanizmima.

Evropska unija, ostale evropske organizacije kao što je Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) i Savet Evrope, i one zemlje koje su podržavale značajne aktivnosti MKSJ-a, svi imaju interesa da nasleđe MKSJ-a bude pozitivno. A ono se može meriti stepenom sposobnosti koju lokalni sudovi u bivšoj Jugoslaviji poseduju da kompetentno i pravično rešavaju slučajeve vezane za ratne zločine. Proaktivni angažman je neophodan kako bi se razrešili problemi koji postoje, a biće neophodan i aktivni monitoring kako bi bili sigurni da će se problemi rešavati čim se identifikuju.

Dok Human Rights Watch uzima u obzir da su opšte reforme u toku, od kritične je važnosti da međunarodna zajednica pruži pomoć nacionalnim pravosudnim sistemima kako bi se obezbedilo da lokalna suđenja za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji ispunjavaju osnovne, međunarodno priznate, standarde pravičnosti u sudskim procesima. Ovim pitanjima se mora urgentno posvetiti pažnja. S obzirom da je MKSJ spreman da ustupi određene predmete sudovima u bivšoj Jugoslaviji, a postoje i mnogi drugi predmeti koji bi trebalo da se rešavaju pred ovim sudovima, funkcionisanje tih sudova se ne može ignorisati.⁹

U ovom dokumentu se iznosi aktuelna zabrinutost Human Rights Watch-a u vezi sa suđenjima za ratne zločine pred nacionalnim sudovima u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Srbiji i Crnoj Gori.¹⁰ Predočavaju se detaljne preporuke međunarodnoj zajednici i državama u regionu u pogledu strategija koje se mogu upotrebiti da bi se otklonile ove zebnje i zabrinutost.

POZADINA

Ratove u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini koji su pratili raspad bivše Jugoslavije su obeležila kršenja međunarodnog humanitarnog prava, što je eskaliralo zločinima protiv čovečnosti i genocidom.¹¹ Kao odgovor na to, Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija je

⁹ Za periodične izveštaje o radu nacionalnih pravosudnih sistema u bivšoj Jugoslaviji, pogledati Human Rights Watch-ove biltenne o funkcionisanju pravde na Balkanu (Human Rights Watch's Balkans Justice Bulletins) [na internetu], <http://hrw.org/doc?t=balkans> (pregledano 28. jula 2004.).

¹⁰ Suđenja za ratne zločine na Kosovu nisu predmet analize u ovom dokumentu zbog specifičnog konteksta koji uslovljava postojanje značajne distinkcije između napora za utvrđivanje odgovornosti u pokrajini i takvih napora drugde u bivšoj Jugoslaviji. Od juna 1999. godine, kada se NATO bombardovanje okončalo i kada su se srpske i crnogorske trupe povukle sa Kosova, Misija Ujedinjenih nacija na Kosovu (UNMIK) je upravljala pokrajinom. Pod upravom specijalnog predstavnika generalnog sekretara UN-a, rad UNMIK-a na operativnom nivou se odvija preko četiri "stuba". Stub I, koji je odgovoran za policiju i pravosuđe, uključujući krivično gonjenje za počinjene ratne zločine, koristi prevashodno međunarodne tužioce i sudije.

¹¹ *Tužilac protiv Radislava Krstića*, Presuda žalbenog veća MKSJ, 19. april 2004. god., para. 39.

ustanovio MKSJ u maju 1993. godine. U vreme njegovog osnivanja, generalni sekretar Ujedinjenih nacija je naglasio da pri osnivanju međunarodnog suda za krivično gonjenje lica odgovornih za ratne zločine počinjene nakon 1991. godine „namera Saveta bezbednosti nije bila da spreči ili ograniči nadležnost nacionalnih sudova u odnosu na ta krivična dela. Štaviše, nacionalne sudove bi trebalo ohrabriti da upražnjavaju svoju nadležnost u skladu sa relevantnim nacionalnim zakonima i procedurama“.¹²

Dok su trajala neprijateljstva, sudovi u bivšoj Jugoslaviji su se pokazali nedelotvornim u pogledu privođenja počinioca zločina pravdi i pružanja pravne satisfakcije njihovim žrtvama. U ograničenom broju suđenja koja su se održala za vreme rata, većina predmeta se odnosila na krivično gonjenje i izricanje presuda optuženim licima koja su pripadala suprotstavljenim stranama u sukobu, često u njihovom odsustvu.¹³ U posleratnom periodu, međunarodna zajednica je uložila napore na usklađivanju pravosuđa u Bosni i Hercegovini, i kasnije na Kosovu, sa međunarodno priznatim standardima. Demokratske vlade koje su zamenile autoritarne režime u Hrvatskoj i Srbiji i Crnoj Gori 2000. godine su takođe započele reforme svojih pravosudnih sistema.

Pitanje političke volje

U većem delu bivše Jugoslavije, javna podrška krivičnim postupcima protiv pripadnika etničke većine je ograničena. Asistencija policije tužiocima za ratne zločine i istražnim sudijama je u najbolju ruku još uvek malodušna, delom i zbog toga što su i sami policajci često bili umešani u izvršenje ratnih zločina. Pod ovim uslovima, efikasan i pravičan postupak krivičnog gonjenja je moguć jedino ako su vlade uistinu voljne da se posvete stvaranju uslova neophodnih za utvrđivanje odgovornosti za ratne zločine.

Tokom proteklih nekoliko godina, podrška vlasti krivičnom gonjenju pripadnika etničke većine – kao i spremnost za saradnju sa MKSJ-om – se postepeno povećavala u Federaciji Bosne i Hercegovine i u Hrvatskoj. Ipak, suptilni oblici opstrukcije i dalje opstaju i osujećuju napore usmerene na utvrđivanje krivične odgovornosti. Na primer, glavni državni tužilac Bosne i Hercegovine je nedavno izrazio svoju zabrinutost u razgovoru sa Human Rights Watch-om u pogledu spremnosti opštinskih, kantonalnih i državnih vlasti da podrže tužioce za ratne zločine tako što bi im učinili dostupnim relevantne dokaze.¹⁴

Vladini zvaničnici u Srbiji i Crnoj Gori, i u Republici Srpskoj, s druge strane, su se otvoreno protivili ili su preko volje podržali rad MKSJ-a. Povremeno bi ustvrdili da podržavaju domaće krivične postupke, ali takve izjave, često, pre zvuče kao argumenti protiv održavanja suđenja pred MKSJ-om nego kao izraz istinske posvećenosti

¹² Izveštaj generalnog sekretara shodno paragrafu 2 Rezolucije 808 Saveta bezbednosti (1993) (S/25704), odeljak II, član 8D, para. 64, strana 16.

¹³ Na primer, do kraja 1993. godine, 94 odsto postupaka za ratne zločine u Hrvatskoj je pokrenuto protiv etničkih Srba, 3 odsto protiv Hrvata i 3 odsto protiv „ostalih“. Od 38 osuđenih osoba samo je jedna bila prisutna na suđenju. Pogledati „Suđenja za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji“, Izveštaj *Human Rights Watch*-a, tom 7, br. 10, jun 1995. god. [na internetu], <http://www.hrw.org/reports/1995/Yugo.htm> (pregledano 28. jula 2004. god.).

¹⁴ Razgovor Human Rights Watch-a sa Marinkom Jurčevićem, glavnim tužiocem Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 14. april 2004. godine.

utvrđivanju odgovornosti za ratne zločine. Neiskrenost njihove podrške se ogleda u činjenici da je u Srbiji održano malo suđenja¹⁵, a praktično nijedno u Republici Srpskoj.

Osnivanje specijalnih sudskih veća za ratne zločine

Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Srbija i Crna Gora su svaka ponaosob preduzele značajne korake ka efikasnom krivičnom gonjenju osumnjičenih za ratne zločine stvaranjem specijalnih mehanizama za rešavanje predmeta vezanih za ratne zločine. Mada su ovi novi mehanizmi dobrodošli, tek treba da se vidi koji će biti njihov uticaj na pravičnost postupka.

U Bosni, MKSJ i Ured visokog predstavnika (OHR) su inicirali ustanovljavanje specijalnog sudskog veća za ratne zločine, kao sastavnog dela državnog Suda Bosne i Hercegovine, s ciljem da vodi krivične postupke za najteže slučajeve ratnih zločina.¹⁶ U ovom trenutku, obični (kantonalni i okružni) sudovi vode suđenja za ratne zločine i nastaviće da to čine dok specijalno sudsko veće za ratne zločine ne počne sa radom.¹⁷ Očekuje se da će specijalno sudsko veće, čije će sedište biti u Sarajevu, početi s radom početkom 2005. godine. U početku, sastav specijalnog sudskog veća će biti mešavina međunarodnih i lokalnih sudija i tužilaca. Predviđa se postepeno smanjivanje udela međunarodnog osoblja.¹⁸ Do danas, još uvek nije ustanovljena pozicija specijalnog tužioca za ratne zločine.¹⁹

U Srbiji je specijalno sudsko odeljenje za ratne zločine osnovano pri Okružnom sudu u Beogradu 2003. godine.²⁰ Specijalno odeljenje, koje ima devet sudija, je zaduženo za sva buduća suđenja za ratne zločine u Srbiji. Zakonom na osnovu koga je osnovano ovo specijalno sudsko odeljenje se takođe utvrđuju ovlašćenja specijalnog tužioca za ratne zločine, postojanje specijalne pritvorske jedinice, i specijalnog odeljenja za istraživanje ratnih zločina pri Ministarstvu unutrašnjih poslova.²¹ U specijalnom sudskom odeljenju se nalaze redovne sudije Okružnog suda iz Beograda i sudije iz drugih sudova upućenih

¹⁵ Od 1995. godine, samo je devet suđenja za ratne zločine održano u Srbiji. Pogledati izveštaj Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju – Misija u Srbiji i Crnoj Gori, *Ratni zločini pred domaćim sudovima*, (Beograd, oktobar 2003. godine), strane 10-14.

¹⁶ Pogledati saopštenje za štampu Ujedinjenih nacija, "Savet bezbednosti obavešten o ustanovljavanju sudskog veća za ratne zločine pri Sudu Bosne i Hercegovine", SC/7888, 8. oktobar 2003. godine [na internetu], <http://www.un.org/News/Press/docs/2003/sc7888.doc.htm> (pregledano 28. jula 2004. godine).

¹⁷ Bosna i Hercegovina je podeljena na dva entiteta – Republiku Srpsku i Federaciju Bosne i Hercegovine – i Distrikt Brčko. Republika Srpska je dodatno podeljena na opštine. Opštine u Republici Srpskoj imaju opštinske sudove čije se nadležnost odnosi na rešavanje lakših krivičnih dela; viši, okružni sudovi imaju nadležnost nad slučajevima koji se odnose na teža krivična dela. Federacija Bosne i Hercegovine, nasuprot tome, je podeljena na devet kantona, od kojih svaki ima izvestan broj opština. Unutar kantona postoje opštinski i kantonalni sudovi, sa podelom nadležnosti sličnoj onoj između opštinskih i okružnih sudova u Republici Srpskoj.

¹⁸ "Amnesty International", "Concerns in Europe and Central Asia: January to June 2003" ("Razlozi za zabrinutost u Evropi i centralnoj Aziji: od januara do juna 2003. godine") AI Index: EUR 01/016/2003, 1. oktobar 2003. godine [na internetu], <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGEUR010162003?open&of=ENG-BIH> (pregledano 28. jula 2004. god.).

¹⁹ Telefonski razgovor Human Rights Watch-a sa jednim međunarodnim zvaničnikom koji je učestvovao u stvaranju pravnog okvira za novu strukturu procesuiranja ratnih zločina u Bosni i Hercegovini, 28. septembar 2004.

²⁰ Srbija—jedna od dve članice državne zajednice Srbije i Crne Gore—je podeljena na okruge, a okruzi na opštine. Opštine i okruzi imaju svoje sudove čije je prvostepena nadležnost analogna onoj u pravosudnim sistemima Bosne i Hercegovine i Hrvatske.

²¹ Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku protiv učinilaca ratnih zločina, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 67/2003, 1. jul 2003. godine, član 11 i član 12.

na rad u taj sud.²² Trenutno se u specijalnom odeljenju Okružnog suda u Beogradu odvija samo jedno suđenje. Suđenje se odnosi na osamnaest lica optuženih za učesće u egzekuciji dve stotine hrvatskih ratnih zarobljenika i civila na farmi Ovčara u blizini Vukovara 1991. godine (dalje u tekstu: slučaj Ovčara).²³ Prema stanju u septembru 2004. godine, slučaj Ovčara je još uvek u ranoj fazi zbog čega bi bilo kakva procena toka suđenja ili rada sudskog veća bila preuranjena.

U Hrvatskoj, svi županijski sudovi su nadležni za slučajeve ratnih zločina, ali zakon usvojen u oktobru 2003. godine dopušta prenos predmeta vezanih za ratne zločine sa mesno nadležnih županijskih sudova na županijske sudove u četiri najveća hrvatska grada – Zagreb, Osijek, Rijeku i Split.²⁴ Da bi se opravdao prenos predmeta, prema zakonu je državni tužilac dužan da pokaže kako „okolnosti pod kojima je zločin počinjen i potrebe [vođenja] postupka“ opravdavaju njegov transfer.²⁵ Predsednik Vrhovnog suda Hrvatske mora takođe dati svoju saglasnost za transfer. Zakon takođe omogućava ustanovljavanje, u svakom županijskom sudu, sudskih veća za ratne zločine, koja čine tri sudije sa stečenim iskustvom iz posebno složenih predmeta.²⁶ Kao i u Srbiji, nema međunarodnog učesća u hrvatskim specijalnim sudskim većima. Do septembra 2004. godine, nijedan predmet nije prenet na četiri naznačena županijska suda.

Ustupanje slučajeva od strane MKSJ-a

U junu 2002. godine, MKSJ je saopštio svoju nameru da sve slučajeve koji se ne odnose na ključne političke i vojne ličnosti iz jugoslovenskih ratova ustupi nacionalnim sudovima u regionu. Politika ustupanja predmeta je motivisana ciljem MKSJ-a, koji je odredio Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija, da se okončaju sve istrage do kraja 2004. godine, a sva prvostepena suđenja do kraja 2008. godine.²⁷ Svi žalbeni postupci se moraju završiti do kraja 2010. godine.

Procedura ustupanja predmeta MKSJ-a nacionalnom sudu nakon što je optužnicu već potvrdio MKSJ je sadržana u pravilu 11 *bis*.²⁸ Sudsko veće mora razmotriti težinu krivičnih dela za koje se optuženi tereti i nivo odgovornosti optuženog pre nego što se

²² Ibid., član 10.

²³ "Srpski tužilac podiže optužnicu protiv osumnjičenog za ratni zločin u Ovčari", *BBC Monitoring European*, 27. maj 2004. godine.

²⁴ Hrvatska je podeljena na županije, a županije su podeljene na opštine. Sve županije, i veće opštine, imaju sopstvene sudove.

²⁵ Zakon o primjeni Statuta Međunarodnoga kaznenog suda i progonu za kaznena djela protiv međunarodnoga ratnog i humanitarnog prava, *Narodne novine* (službeni glasnik Republike Hrvatske), br. 175/2003, 4. novembar 2003. godine, član 12.

²⁶ Ibid., član 13 (2). Veća se u drugim krivičnim predmetima sastoje od dvoje profesionalnih sudija i tri sudije-porotnika.

²⁷ Pogledati rezolucije Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1503 i 1534. S/RES/1503 (2003), usvojena na 4817. sednici Saveta bezbednosti, 28. avgusta 2003. godine, i S/RES/1534 (2004), usvojena na 4935. sednici Savet bezbednosti, održanoj 26. marta 2004. godine. Pogledati takođe saopštenje Saveta bezbednosti: "Savet bezbednosti podržava predloženu strategiju za transfer izvesnih slučajeva u vezi sa kršenjima humanitarnog prava u bivšoj Jugoslaviji na nacionalne sudove", 24. jul 2002. godine [na internetu], <http://www.unis.unvienna.org/unis/pressrels/2002/sc7461.html> (pregledano 28. jula 2004. godine).

²⁸ Pravilo 11 *bis* je bilo izmenjeno 17. juna 2004. godine. Na takav način izmenjeno, u pravilu se traži u paragrafu (B) da je sud "uveren da će optuženi imati pravično suđenje i da mu neće biti izrečena ili nad njim izvršena smrtna kazna" i da se, "tamo gde je to primenjivo", optuženom "daje prilika da se izjasni". <http://www.un.org/icty/legaldoc/> (pregledano 30. jula 2004. godine).

odobri ustupanje slučaja.²⁹ Ustupanje slučaja se odobrava bez obzira da li je optuženi već u pritvoru MKSJ-a. Slučaj se može ustupiti državi na čijoj je teritoriji navodno počinjen zločin, državi u kojoj je optuženi uhapšen ili državi „koja je nadležna za taj predmet, te je voljna i adekvatno pripremljena da ga preuzme“.³⁰

U septembru 2004. godine, tužilaštvo MKSJ-a je podnelo zahtev za ustupanje slučaja *Tužilac protiv Rabima Ademija i Mirka Norca* vlastima u Hrvatskoj radi suđenja u Županijskom sudu u Zagrebu, jednom od četiri suda u Hrvatskoj u koje se predmeti vezani za ratne zločine mogu preneti iz mesno nadležnih županijskih sudova.³¹ Protiv oba optužena lica je MKSJ podigao optužnicu za ratne zločine počinjene nad hrvatskim Srbima 1993. godine. Pre ustupanja predmeta, MKSJ će morati da utvrdi da li su zadovoljeni uslovi za ustupanje slučaja.³² Tužilaštvo je takođe podnelo predlog da se ustupe optužnice protiv Željka Mejakića, Momčila Grubana, Duška Kneževića i Dušana Fuštara u vezi sa logorima Omarska i Keraterm sudskom veću za ratne zločine u Bosni i Hercegovini.³³ Predsednik MKSJ-a je zatražio dodatne informacije od tužilaštva o mogućnostima Bosne i Hercegovine da obezbedi pravično suđenje pred kompetentnim sudom.³⁴ MKSJ će verovatno ustupiti specijalnom veću u Bosni prikupljenu dokumentaciju iz istraga protiv dodatnih pedeset pojedinaca protiv kojih još nije podigao optužnice, kao i izvestan broj najosetljivijih predmeta na koje se odnose „Pravila puta“.³⁵

Do zaključenja ovog izveštaja, nije bilo naznaka da će MKSJ ustupiti bilo koji slučaj srpskom pravosuđu. Ustupanja slučajeva protiv lica već optuženih u Hagu čine se malo verovatnim sve dok Srbija i Crna Gora bude nevoljna da saraduje sa tribunalom bilo u hapšenju i izručivanju lica koja je MKSJ optužio za ratne zločine ili na drugi način.³⁶ Saradnja Srbije se traži na osnovu Statuta MKSJ-a i relevantnih rezolucija Saveta bezbednosti. Predsednik MKSJ-a Teodor Meron je nedavno primetio: „Beograd je pokazao takav nedostatak spremnosti na saradnju da se ne može slati natrag u Srbiju optužene za ratne zločine“.³⁷

²⁹ Pravilo 11 bis, para. (C), u izmenjenom obliku.

³⁰ Pravilo 11 bis, para. (A), u izmenjenom obliku.

³¹ Pogledati saopštenje za štampu MKSJ-a, „Predsednik imenuje sudsko veće koje će razmatrati zahtev tužioca da se slučaj *Ademi i Norac* ustupi Hrvatskoj“, (CC/ P.I.S./891-e), 8. septembar 2004. god.

³² Pogledati MKSJ, Pravilo 11 bis.

³³ Pogledati MKSJ, briefing za štampu, 23. septembar 2004. god. [na internetu], www.un.org/icty/briefing/2004/PB040923.htm (pregledano 28. septembra 2004. god.) (izjava Džima Lendejla, portparola sekretarijata i sudskih veća MKSJ-a).

³⁴ Ibid.

³⁵ Razgovor Human Rights Watch-a sa zvaničnikom MKSJ-a, 14. april 2004. god. Prema sporazumu o „Pravilima puta“, koji su zaključili 1996. godine potpisnici Dejtonskog mirovnog sporazuma, vlasti u Bosni i Hercegovini ne mogu krivično goniti za ratne zločine osumnjičena lica ukoliko optužnicu nije prethodno „pregledao tužilac MKSJ-a i ocenio da je u skladu sa međunarodnim pravnim standardima“.

³⁶ U nedavnom obraćanju Savetu ministara Saveta Evrope, predsednik MKSJ-a Teodor Meron je izrazio žaljenje zbog konsistentnog odbijanja Srbije i Crne Gore da ispuni svoje obaveze u saradnji sa MKSJ-om. Predsednik je insistirao da je saradnja Srbije i Crne Gore sa MKSJ-om sve slabija nakon parlamentarnih izbora u decembru 2003. godine, te da je sada „skoro nepostojeća“. Ovo odbijanje saradnje podrazumeva opstrukciju hapšenja i izručenja begunaca, stavljanja na uvid dokumenata i pristupa svedocima. Govor Teodora Merona, predsednika Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, MKSJ, 7. maj 2004. god. [na internetu], http://www.coe.int/T/E/Com/press/News/2004/20040507_disc_meron.asp#TopOfPage (pregledano 28. jula 2004. god.).

³⁷ H. Dejl, „Balkanski duhovi; Okretanje točka pravde“, dnevni list *The Washington Times*, 16. jun 2004. god.

ZABRINUTOST U POGLEDU PRAVOSUĐA

Etnički motivisana pristrasnost

Human Rights Watch gaji veliku zabrinutost u pogledu sposobnosti sudova u bivšoj Jugoslaviji da bez etnički motivisane pristrasnosti donose presude u predmetima koji se tiču ratnih zločina. Na osnovu praćenja sudskih procesa u regionu, Human Rights Watch je zaključio da je pristrasnost pravosuđa uticala na suđenja u Hrvatskoj posle rata koji je vođen između 1991. i 1995. godine. Etnička pristrasnost od strane sudija nema veliki uticaj u sudskim procesima za ratne zločine koji se trenutno vode u sudnicama Federacije Bosne i Hercegovine, s obzirom da najveći broj predmeta vode multietnička sudska veća, niti u Srbiji i Crnoj Gori, gde su tokom protekle tri godine srpski tužioci i sudije vodili sudske procese isključivo protiv optuženih Srba. U jedinom sudskom procesu za ratne zločine koji se odigrava u Republici Srpskoj (predmet Matanović) optuženi su srpske nacionalnosti.

Praćenje sudskih procesa za ratne zločine u Hrvatskoj od strane OEBS-a tokom 2002. i 2003. godine pokazalo je da postoji znatna razlika u stopi oslobađanja ili osude optuženih u zavisnosti od njihove etničke pripadnosti. Dok je 83 procenta optuženih Srba osuđeno tokom 2002. godine, samo je 18 procenata Hrvata proglašeno krivim tokom istog perioda. Sa druge strane, 17 posto optuženih Srba je oslobođeno optužbe ili je optužba protiv njih povučena, dok je 82 posto Hrvata proglašeno nevinim ili je optužba protiv njih povučena. U slučajevima koje je OEBS nadgledao tokom prvih jedanaest meseci 2003. godine, skoro 85 procenata optuženih Srba je osuđeno, naspram 57 procenata Hrvata. Tokom istog perioda, 15 posto Srba je oslobođeno optužbe ili je optužba protiv njih povučena, ili su amnestirani, dok je u isto vreme 43 posto Hrvata oslobođeno optužbe ili je optužba protiv njih povučena.³⁸

Slučaj Ivanke Savić predstavlja skorašnji primer pristrasnosti koju hrvatski županijski sudovi iskazuju u sudskim procesima za ratne zločine. Ivanka Savić je 78-godišnja Srkinja iz Hrvatske koju je Županijski sud u Vukovaru 21. januara 2004. osudio na četiri i po godine zatvora zbog ratnih zločina. Sud u Vukovaru nije jedan od četiri hrvatska županijska suda koji su specijalizovani za vođenje sudskih procesa za ratne zločine.

Sud u Vukovaru je prihvatio optužbe protiv Ivanke Savić iako one nisu potkrepljene sudskim svedočenjima. Pored toga, sud je pogrešno interpretirao iskaze svedoka. Sud je doneo presudu da je Ivanka Savić kriva po tri tačke optužnice. Prvo, po mišljenju suda, Savićeva je „prokazivala” (tj. na zahtev srpskih snaga identifikovala) ne-Srbe koji su učestvovali u odbrani grada; navodno su na osnovu njenog „prokazivanja” dostave tri Hrvata prebačena iz Vukovara u zatvorenički logor u Srbiji u kome se prema njima postupalo nehumano. Drugo, Savićeva je zastrašivala i nehumano tretirala Mariju

³⁸ Misija OEBS-a u Hrvatskoj, *Statusni izveštaj br. 13 (Status Report No. 13)*, decembar 2003, beleška 33, strane 21-2 (statistika obuhvata 2002. i 2003. godinu).

Blažinić, etničku Hrvaticu iz Vukovara, i prisilila je da joj služi i kuva. Najzad, Savićeva je navodno ukrala dragocenosti iz kuće Marije Blažinić i još jedne kuće u susjedstvu.

Sud je svojom presudom ignorisao oslobađajuća svedočenja samih osoba koje je Savićeva navodno potkazivala,³⁹ i grubo izmenio iskaz jednog svedoka kako bi ga iskoristio kao ključni dokaz za optužbu o nehumanom postupanju.⁴⁰ Pored toga, sud nije ispitao čitav niz pravnih pitanja koja su morala biti razjašnjena pre donošenja presude o ratnim zločinima. Najpre, sud nije ustanovio uzročno-posledičnu vezu između potkazivanja i nehumanog postupanja prema osobama koje je Savićeva navodno potkazala. Pored toga, sud nije ustanovio kriminalnu nameru koja je stajala iza navodnog potkazivanja, niti je dokazao da način na koji je Savićeva navodno tretirala Mariju Blažinić predstavlja ratni zločin.⁴¹

Nedavni sudski proces za ratne zločine u jednom od županijskih sudova u Hrvatskoj predstavlja još drastičniji primer etničke pristrasnosti prema optuženom Srbinu. Povratnik u Korenicu, Svetozar Karan, je tokom jula 2003. godine u Županijskom sudu u Gospiću proglašen krivim i osuđen na trinaest godina zatvora zbog navodnog učešća u torturi hrvatskih ratnih zarobljenika. U krajnje politizovanoj presudi Županijski sud u Gospiću optužio je Karana „i njegove pretke” da su „posljednjih 80 godina na grbači” Hrvatskoj; pored toga, u presudi je izražena žalost zbog pet vekova tokom kojih su „optuženik i njegovi preci... skupa sa Turcima dolazili i uništavali Hrvate”.⁴² Vrhovni sud Hrvatske je 5. februara 2004. godine ukinuo presudu i naložio ponovno suđenje.⁴³ Presuda je kritikovana i u hrvatskim medijima. Ipak, nema nagoveštaja da će sudija biti ukoren ili kažnjen zbog otvorenog izražavanja etničke mržnje i zloupotrebe sudskih ovlašćenja.

Iako se slučajevi sudske pristrasnosti koje je uočio Human Rights Watch nisu odigrali u specijalizovanim sudovima za ratne zločine, već u redovnim krivičnim sudovima, problem etničke pristrasnosti bi mogao ostati prisutan u Hrvatskoj čak i onda kada bude

³⁹ Sud u Vukovaru je prihvatio svedočenje jedinog svedoka koji je optužio Savićevu za „prokazivanje” Juraja Grabušića, Ive Plečkovića i Mate Gombovića. Presuda Županijskog suda u Vukovaru br. K-3/01, 21. januar 2004. godine, str. 10. Ipak, u svom svedočenju Gombović je eksplicitno negirao da je tokom tog događaja Savićeva, sa kojom je bio srpski vojnik, pokazala na njega (Gombovića) ili rekla bilo šta u vezi sa njim. Plečković je izjavio da Savićeva nije ništa rekla, dok je Grabušić izjavio da uopšte nije video Savićevu na toj lokaciji. Treba napomenuti i da Gombović i Plečković pre te noći nisu poznavali Savićevu. Razumno je pretpostaviti da ni Savićeva nije poznavala njih dvojicu, i da stoga nije mogla ni da ih identifikuje.

⁴⁰ Kako bi osnažio svoj zaključak o nehumanom postupanju Savićeve prema Hrvatici Mariji Blažinić, sud u Vukovaru se pozvao na svedočenje susedke kod koje su Blažinićeva i Savićeva boravile posle pada Vukovara u novembru 1991. godine. U presudi se više puta pogrešno tumači susedkino svedočenje i navodi da ono glasi: „[susedkin] muž je izbacio Ivanku Savić iz kuće zato što je [Savićeva] maltretirala i zlostavljala Mariju Blažinić.” Presuda Županijskog suda u Vukovaru, strane 9, 13, 14 i 16. Međutim, svedokinja nigde u svom iskazu ne navodi da je Ivanka Savić „maltretirala i zlostavljala” Mariju Blažinić. Svedokinja je samo izjavila da „Marija Blažinić i Ivanka Savić nisu mogle biti zajedno”. Svedočenje Milice Arsenić, transkript svedočenja od 29. decembra 2003. godine pred Županijskim sudom u Vukovaru, str. 2.

⁴¹ Prikaz slučaja nalazi se u izveštaju: „Hrvatska: Slučaj Ivanke Savić” (“Croatia: The Case of Ivanka Savić”), Human Rights Watch, jul 2004. [na internetu], <http://www.hrw.org/backgroundunder/eca/croatia0704/> (pregledano 19. jula 2004).

⁴² Presuda Županijskog suda u Gospiću br. K-4/03-185, 30. jul 2003, str. 23.

⁴³ „Vrhovni sud Hrvatske naložio ponovno suđenje Srbinu osumnjičenom za ratne zločine” (“Croatian Supreme Court orders retrial of Serb war crimes suspect”), *Deutsche Presse-Agentur*, 5. februar 2004. Novo suđenje započelo je 2. juna u drugom županijskom sudu (u Karlovcu). „Na Karlovačkom županijskom sudu ponovno se sudi S. Karanu lani osuđenom u Gospiću”, *Hina*, 3. jun 2004. [na internetu], <http://www.index.hr/clanak.aspx?id=205714> (pregledano 28. jula 2004).

otpočeo transfer najsloženijih slučajeva u četiri najveća grada u zemlji. Preostale slučajeve će procesirati veća za ratne zločine u svakom županijskom sudu. Od velike je važnosti nadgledanje sudskih procesa koji će se voditi pred specijalnim odeljenjima.

Zaštita sudija

Sudski procesi za ratne zločine su veoma delikatni i mogu dovesti do stvaranja snažnih emocija u javnosti. Mere zaštite za sudije od vitalnog su značaja za očuvanje njihove nezavisnosti i obezbeđivanje integriteta sudskog procesa. Potreba za takvim merama naglašena je tokom nedavnog suđenja Saši Cvjetanu pred Okružnim sudom u Beogradu.⁴⁴ Cvjetan je optužen za ubistvo sedamnaestoro albanskih žena i dece iz Podujeva, grada na Kosovu. Zločin se odigrao tokom rata 1999. godine. Predsedavajućem sudiji u ovom predmetu nepoznati počinioци su isekli gume na kolima u Beogradu. Isti sudija je pronašao preteću poruku na svom vozilu.

Predsedavajući sudija u najpoznatijem hrvatskom sudskom procesu za ratne zločine takođe je primio ozbiljne pretnje. Između juna 2001. i marta 2003. godine, Županijski sud u Rijeci je vodio proces protiv bivših oficira hrvatske vojske, Mirka Norca i trojice njegovih kolega, zbog ubistva pedeset civila, uglavnom etničkih Srba, u blizini Gospića tokom 1991. godine. U aprilu 2002, putem anonimnog telefonskog poziva riječkoj policiji upućena je pretnja smrću predsedavajućem sudiji.⁴⁵ Slično tome, po navodima OEBS-a, kada je Fikret Abdić proglašen krivim i u julu 2002. godine osuđen na 20 godina zatvora zbog ratnih zločina počinjenih u „Bihaćkom džepu” na severozapadu Bosne i Hercegovine, „sudskom i tužilačkom osoblju” u ovom procesu pretili su nepoznati počinioци.⁴⁶

U Hrvatskoj i Republici Srpskoj, zastrašivanje sudije ili tužioca predstavlja posebno krivično delo.⁴⁷ Krivični zakoni u Federaciji Bosne i Hercegovine i u Srbiji zabranjuju „sprečavanje službenog lica u vršenju dužnosti” upotrebom sile ili pretnjom korišćenja sile.⁴⁸ Sudije i tužioci predstavljaju službena lica i stoga su zaštićeni ovom odredbom. Ipak, do sada nisu vođeni sudski procesi protiv onih koji su pretnjama pokušavali da zastraše sudije i tužioce. Nije jasno da li su razlog tome poteškoće u identifikovanju počinilaca, nedostatak volje, ili neki drugi razlozi.

⁴⁴ Slučaj je vodio „običan” sud, pre osnivanja specijalnog odeljenja za ratne zločine u okviru Okružnog suda u Beogradu. Sudski proces u Beogradu otpočeo je u martu 2003. i završen je u martu 2004. godine. Cvjetan je osuđen na 20 godina zatvora.

⁴⁵ Fiore Veznaver i Ico Mikulić, „Prijetnja sutkinji stigla s Vojaka”, *Novi List* (Rijeka, Hrvatska), 5. april 2002. [na internetu], <http://www.novolist.hr/Default.asp?WCI=Rubrike&WCU=285D2863285C2863285A28582858285A2863288B2893286328632861285D285B285E28632863286328582863J> (pregledano 28. jula 2004) (izjava Veljka Miškulina, predsednika suda u Rijeci).

⁴⁶ Organizacija za bezbednost i saradnju u Evropi – Misija u Hrvatskoj, *Statusni izveštaj br. 11 (Status Report No. 11)*, 18. novembar 2002, str. 12.

⁴⁷ Kazneni zakon Republike Hrvatske, *Narodne novine* (službeni list Republike Hrvatske), br. 110/1997, 21. oktobar 1997, član 309; Krivični zakon Republike Srpske, *Službeni glasnik RS*, br. 49/2003, 25. jun 2003, član 369.

⁴⁸ Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 36/2003, 29. jul 2003, član 358.

ZABRINUTOST U POGLEDU KRIVIČNOG GONJENJA

Nezavisno i kompetentno krivično gonjenje je vitalna komponenta nepristrasnog, pravičnog i efikasnog suđenja za ratne zločine. Tužioci—kao i istražne sudije u onim državama koje ih još uvek koriste—moraju imati volju i moraju imati na raspolaganju potrebna sredstva za efikasno krivično gonjenje lišeno etnički motivisane pristrasnosti na suđenjima za ratne zločine. Human Rights Watch je ozbiljno zabrinut u pogledu korišćenja tužilačkih ovlašćenja u običnim sudovima u bivšoj Jugoslaviji. Takođe smo posebno zabrinuti u vezi sa pitanjem neadekvatne saradnje policije sa istražnim organima—što je pitanje relevantno kako za obične krivične sudove tako i za specijalna sudska veća za ratne zločine.

Etnički motivisana pristrasnost u krivičnom gonjenju

Zabrinutost Human Rights Watch se prevashodno odnosi na etnički motivisanu pristrasnost organa krivičnog gonjenja u smislu ograničenog broja postupaka protiv pripadnika dominantne etničke grupe, a zbog počinjenih ratnih zločina. Ova zabrinutost se posebno odnosi na Hrvatsku i Republiku Srpsku. Čini se da ista pristrasnost zbog koje sudije u Hrvatskoj nerado donose osuđujuće presude protiv etničkih Hrvata optuženih za ratne zločine protiv Srba umanjuje spremnost hrvatskih tužilaca da optuže etničke Hrvate za takve zločine ili da prilježno vode postupke krivičnog gonjenja protiv njih nakon podizanja optužnice. Uz jedan izuzetak,⁴⁹ hrvatski tužioci ili nisu podigli optužnice protiv bilo kog osumnjičenog lica za ključne događaje u kojima su etnički Hrvati odgovorni za ubistva Srba ili nisu prilježno vodili postupke krivičnog gonjenja u onim slučajevima gde optužnice jesu podignute.⁵⁰ To je u potpunoj suprotnosti sa krivičnim gonjenjem stotina Srba zbog ratnih zločina.

Tokom 2002. godine, za uporediva krivična dela, OEBS je utvrdio da je dvadeset osam od trideset pet osoba uhapšenih zbog ratnih zločina u Hrvatskoj bilo srpske nacionalnosti. Srba je takođe bilo 114 od ukupno 131 osobe koje su se nalazile pod krivičnom istragom; devetnaest od trideset dve osobe protiv kojih su podignute optužnice; i devedeset od 115 osoba protiv kojih se vodio sudski postupak. Prema podacima OEBS-a, čini se da se ovaj trend nastavio tokom 2003. godine.⁵¹

⁴⁹ Županijski sud u Rijeci je, 24. marta 2003. godine, osudio trojicu oficira Hrvatske vojske na petnaest, dvanaest i deset godina zatvora zbog ubistva pedeset civila, među kojima su većina bili etnički Srbi, u blizini Gospića u oktobru 1991. godine. Damir Herceg "Oreškoviću 15, Norcu 12, Grandiću 10 godina zatvora", *Vjesnik* (Zagreb, Hrvatska), 25. mart 2003. godine [na internetu], <http://www.vjesnik.com/html/2003/03/25/Clanak.asp?r=unu&c=1> (pregledano 28. jula 2004. godine).

⁵⁰ Na suđenju u slučaju Lora (2002. god.), u vezi sa mučenjem i ubistvima srpskih civila 1992. godine u vojnom zatvoru Lora u Splitu, svih osam optuženih su oslobođeni zbog nedostatka dokaza. Na suđenju u slučaju Paulin Dvor, koje se održalo od juna 2003. do aprila 2004 god., jedan bivši pripadnik Hrvatske vojske je osuđen zbog učešća u ubistvu devetnaest srpskih civila u selu Paulin Dvor u decembru 1991. godine, jedan je oslobođen, a ostalim počiniocima se nije ni sudilo. Postupak krivičnog gonjenja je takođe bio neefikasan ili ga nije ni bilo u slučajevima koji se odnose na brojna ubistva hrvatskih Srba u Medačkom džepu, Vukovaru, Sisku i Karlovcu (Koranski most), za koje do sada niko nije osuđen.

⁵¹ Misija OEBS-a u Hrvatskoj, "U izveštaju Misije OEBS-a u Hrvatskoj se navodi da su etnički Srbi 'u nepovoljnijem položaju' na suđenjima za ratne zločine", saopštenje za štampu, 1. mart 2004. godine [na internetu], http://www.osce.org/news/show_news.php?id=3893 (pregledano 1. marta 2004. god.).

Dok savršena simetrija u broju optuženih za ratne zločine iz dve etničke grupe—srpske i hrvatske— ne bi nužno odražavala stvaran broj izvršenih zločina, disproporcija u broju postupaka krivičnog gonjenja protiv Srba u poređenju sa Hrvatima (odnos je 5:1, u proseku) je tako veliki da to snažno ukazuje na diskriminaciju. Radi poređenja, tužilaštvo MKSJ-a je podiglo samo dvaput više optužnica protiv etničkih Srba u odnosu na etničke Hrvate (odnos je 11:5) za zločine počinjene u ratu u Hrvatskoj.⁵²

Hrvatski tužioci su podizali optužnice protiv Srba za relativno manja krivična dela kao što je krađa brašna, tanjira ili tapiserija iz kuća (optužba za pljačku) ili za izbijanje zuba (optužba za nečovečno postupanje) u kontekstu mnogih slučajeva masakra, seksualnog nasilja, mučenja i nečovečnog postupanja koji su odigrali.⁵³ Mada je zamislivo da bi pod izvesnim okolnostima takve činjenice mogle dovesti do presuda za ratne zločine, nijedan etnički Hrvat nije krivično gonjen po osnovu optužbi za ratne zločine koje se odnose na krivična dela ove vrste. Sve zajedno, ovakva praksa organa krivičnog gonjenja ukazuje na diskriminatornu primenu zakona.

Problem pristrasnosti u pokretanju postupka se nije pojavio u postupcima krivičnog gonjenja za ratne zločine u Srbiji. Većina nesrpskih lica osumnjičenih za ratne zločine protiv etničkih Srba žive izvan Srbije – na Kosovu, u Bosni i Hercegovini, i Hrvatskoj. Srpski sudovi stoga nisu bili u prilici da vode postupke za ratne zločine protiv optuženih nesrpske nacionalnosti.

Republika Srpska, kao što je to pomenuto gore, je pokrenula samo jedan postupak krivičnog gonjenja za ratne zločine protiv etničkih Srba, pri čemu su organi krivičnog gonjenja vodili istrage i podigli niz optužnica protiv ne-Srba za ratne zločine počinjene nad bosanskim Srbima. U Federaciji Bosne i Hercegovine, koju uglavnom nastanjuju bosanski Muslimani (Bošnjaci) i bosanski Hrvati, je bilo više etničke raznolikosti u postupcima krivičnog gonjenja nego što je to bio slučaj drugde u regionu. Na primer, tokom 2004. godine, pripadnicima lokalne etničke većine je suđeno, ili su protiv njih podignute optužnice u nekoliko važnih slučajeva, uključujući slučaj Konjic⁵⁴ i slučaj Ivana Bakovića.⁵⁵ Istraga o drugom bitnom slučaju (takozvani slučaj Dretelj) se bližila svom okončanju u prvoj polovini godine.⁵⁶ Međutim, na stotine lica protiv kojih je MKSJ odobrio pokretanje postupka krivičnog gonjenja shodno „Pravilima puta“ su, izgleda, još uvek na slobodi u onim delovima Bosne i Hercegovine u kojima je etnička

⁵² MKSJ veb stranica, n.d. [na internetu], <http://www.un.org/icty/glance/index.htm> (pregledano 1. marta 2004. god.).

⁵³ Razgovor Human Rights Watch-a sa pravnikom u kancelariji OEBS-a u Pakracu, Pakrac, 18. jun 2002. god.; Human Rights Watch, "Hrvatska: Slučaj Ivanke Savić", jul 2004. god. [na internetu], <http://www.hrw.org/background/eca/croatia0704/> (pregledano 28. jula 2004. god.).

⁵⁴ Sedam Bošnjaka je optuženo za izvršene ratne zločine nad bosanskim srpskim civilima 1992. godine u većinski bošnjačkom gradu Konjicu. "Mostar: Odgođeno sudjenje Bošnjacima optuženim za ratne zločine nad Srbima", *Hina*, 15. april 2004. god. [na internetu], <http://www.index.hr/clanak.aspx?id=196827> (pregledano 28. jula 2004. god.).

⁵⁵ Kantonalni sud u većinski hrvatskom gradu Livnu je 7. aprila 2004. god. osudio Ivana Bakovića na petnaest godina zatvora zbog ubistva devet bošnjačkih civila u obližnjem selu 1993. godine. "BiH: 15 godina zatvora za ubojstvo devet Bošnjaka", *Hina*, 7. april 2004. god. [na internetu], <http://www.index.hr/clanak.aspx?id=195630> (pregledano 28. jula 2004. god.).

⁵⁶ U prvoj polovini 2004. god., kantonalni tužilac u Mostaru je završio istragu protiv pet lica iz logora Dretelj u blizini Čapljinje osumnjičenih za ratne zločine protiv Bošnjaka i bosanskih Srba. F. Vele, "Slijede optužnice protiv pet osoba odgovornih za zločine u logoru Dretelj", *Dnevni Avaz* (Sarajevo), 27. mart 2004. god..

grupa kojoj pripadaju u većini, bilo zbog toga što nisu podignute optuženice protiv njih ili zbog toga što policija nije uhapsila ona lica protiv kojih su optužnice već podignute.⁵⁷ Nedostatak podrške sa strane policije i političkih elita u tim područjima insistiranja na odgovornosti za ratne zločine, bi mogao delom objasniti zašto se mnogi osumnjičeni protiv kojih je MKSJ odobrio pokretanje postupka krivičnog gonjenja još uvek nalaze na slobodi.

Slaba priprema predmeta

Slaba priprema predmeta vezanih za ratne zločine od strane organa krivičnog gonjenja je istrajan problem nacionalnih sudova u regionu.

Human Rights Watch je zaključio da su istražne sudije u Bosni često vodile istrage o ratnim zločinima uz niz formalnih propusta. Mada novi zakon o krivičnom postupku isključuje ulogu istražnog sudije i ovlašćuje javnog tužioca da sprovodi istražne radnje,⁵⁸ loš dosadašnji učinak Bosne pokreće fundamentalna pitanja o sposobnosti istražnih organa i tužilaštava u Bosni da vode predmete ratnih zločina u običnim sudovima.

Suđenje Dominiku Ilijaševiću pred Kantonalnim sudom u Zenici, Bosna i Hercegovina,⁵⁹ na primer, je ugrozila slaba priprema slučaja od strane kantonalnog tužioca u Zenici. U prvih deset meseci suđenja, tužilac nije posedovao nikakav dokaz u pisanoj formi ili svedočenje koje jasno ukazuje na Ilijaševićev položaj komandanta jedinice „Maturice“ Hrvatskog vijeća obrane (HVO). U stvari, većina iskaza tužičevih svedoka nije potkrepljivala optužbe koji je iznelo tužilaštvo.⁶⁰

Kako u suđenju Ilijaševiću tako i u drugom suđenju za ratne zločine pred istim sudom koje je takođe pratio Human Rights Watch—slučaju bosanskog Srbina Tome Mihajlovića—istražne sudije su unosile u zvanične dokumente prilikom ranijih saslušanja reči koje saslušani svedoci nisu izgovorili.⁶¹ Nejasno je da li su postupci sudija bili

⁵⁷ Razgovor Human Rights Watch-a sa zvaničnicima u Kancelariji visokog predstavnika (OHR), Sarajevo 14. april 2004. god.

⁵⁸ U Zakonu o krivičnom postupku iz novembra 1998. godine se od tužilaca zahteva da se oslanjaju na rad istražnih sudija. Zakon o krivičnom postupku, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 43/1998, 20. novembar 1998. god., članovi 149-173. To je promenjeno kada je novi zakon o krivičnom postupku stupio na snagu 1. avgusta 2003. godine. Zakon o krivičnom postupku, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 35/2003, 28. jul 2003. god., član 45.

⁵⁹ *Kantonalni tužilac u Zenici, Optužnica protiv Dominika Ilijaševića*, br. KT.1/2000, 20. februar 2001. god. Optužnica se odnosi na ubistva bošnjačkih civila u srednjoj Bosni od strane snaga bosanskih Hrvata. Sudski postupak je započet 16. novembra 2002. godine. Visoko sudsko i tužiteljsko vijeće Bosne i Hercegovine je 10. decembra 2003. god. odlučilo da ne imenuje ponovo na istu dužnost predsedavajućeg sudiju, što je odluka koja bi značajno mogla usporiti suđenje.

⁶⁰ Detaljnija, sveobuhvatna rasprava o ovom slučaju se može naći u dokumentu Human Rights Watch-a, "Balkans Justice Bulletin: The Trial of Dominik Ilijasevic" ("Bilten o funkcionisanju pravde na Balkanu: Suđenje Dominiku Ilijaševiću"), januar 2004. god. [na internetu], <http://hrw.org/backgrounder/eca/balkans0104.htm> (pregledano 28. jula 2004. god.).

⁶¹ Na primer, Himzo Likić, koji je svedočio na suđenju Ilijaševiću 25. marta 2003. god., je negirao da je Ilijašević stavio pištolj u njegova usta tokom ispitivanja u Varešu u oktobru 1993. god.; svedočenje koje je zabeležio istražni sudija je sadržavalo tu tvrdnju. Rusid Avdić, drugi svedok na suđenju Ilijaševiću, je izjavio 22. aprila 2003. god. da je u zapisniku sa saslušanja iskrivljen sadržaj razgovora između njega i optuženog iz sredine 1993. god. Na suđenju Tomu Mihajloviću pred zeničko-dobojskim kantonalnim sudom, broj svedoka koji se žalio na neadekvatnost njihovih zabeleženih iskaza od strane istražnih organa je bio pogotovo velik.

motivisani pokušajima da se pripreme „jači“ dokazi protiv optuženih lica drugog etničkog porekla, ili su pobude druge prirode, ili su jednostavno ove sudije bile nekompetentne. S obzirom da su mnogi svedoci bili slabog obrazovanja, oni nisu intervenisali za vreme istrage da bi zatražili ispravke. Kakvo god bilo objašnjenje za ovakve postupke, takve izmene dovode do raskoraka između stvarnog iskaza svedoka i službenog zapisa tih svedočenja, što omogućava odbrani da podrije kredibilitet svedoka i, samim tim, napore tužilaštva, čak i tamo gde je svedok možda istinito svedočio.

Postoji slična zabrinutost u vezi sa stvarnom posvećenošću tužilaca u Srbiji u predmetima vezanim za ratne zločine. U suđenju u takozvanom „slučaju Sjeverin“ u Beogradu, koje je okončano pre ustanovljavanja specijalnog sudskog veća za ratne zločine i o kome se dodatno raspravlja dole, mada je tužilac izneo više dokaza nego što je to bilo uobičajeno u prethodnim suđenjima za ratne zločine u Srbiji, većina posmatrača se slaže da zločini koji su bili predmet ovog suđenja nisu temeljno istraženi. Iako su svedočenja na suđenju verodostojno ukazivala na moguću komandnu odgovornost nadređenih starešina u Vojski Republike Srpske (VRS) i tadašnje jugoslovenske vojske, koji nisu sprečili izvršenje zločina niti su kaznili počinioce, tužilac nije insistirao na ovom pitanju. Optužena lica na ovom suđenju, koje se u trenutku pisanja ovog izveštaja nalazi u žalbenom postupku, su Srbi.⁶²

U nekoliko slučajeva su nevladine organizacije, umesto istražnih sudija i tužilaca, pribavile kritične dokaze protiv optuženih lica. Upravo je bilo tako u slučaju Cvjetan (o kome se raspravlja dole) gde je Fond za humanitarno pravo iz Beograda olakšao pribavljanje iskaza ključnih svedoka. Mada su nevladine organizacije odigrale korisnu ulogu u ovom slučaju, uznemirujuće je što tužilaštvo, očito, nije bilo u stanju ili nije bilo voljno da pribavi ove dokaze na sopstvenu inicijativu. Takvo odsustvo inicijative ne sluti ništa dobro za buduće slučajeve, pogotovo one u koje nevladine organizacije neće biti aktivno uključene.

Neadekvatna policijska saradnja

Saradnja i prilježan rad policije su takođe neophodni da bi tužilaštva mogla da efikasno pripreme slučaj. U praksi, policijska saradnja je izuzetno problematična u čitavom regionu.

U Srbiji, na primer, gde je upravo policija izvršila mnoge ratne zločine, tužioci se oslanjaju na tu istu policiju da istraži i pribavi relevantne dokaze o ratnim zločinima. Masovne grobnice koje su pronađene u beogradskom predgrađu 2001. godine predstavljaju upečatljivu ilustraciju ovih teškoća. Utvrđeno je da je u grobnicama pokopano oko pet stotina tela kosovskih Albanaca ubijenih 1999. godine. Kancelarija Visokog komesara za ljudska prava Ujedinjenih nacija (UNHCHR) je pažljivo pratila razvoj događaja u vezi sa masovnim grobnicama. Zaključeno je da je „odsustvo istinskog napretka u krivičnim istragama od juna 2001. godine prevashodno posledica

⁶² Rasprava o manjkavostima u prvoj fazi suđenja se može naći u dokumentu Human Rights Watch-a, "Balkans Justice Bulletin: The First Phase of the Sjeverin Trial" ("Bilten o funkcionisanju pravde na Balkanu: Prva faza slučaja Sjeverin"), 15. mart 2003. god. [na internetu], <http://hrw.org/backgrounder/eca/serbia031503.htm> (pregledano 28. jula 2004. god.).

nepostojanja prave saradnje između policije i vojnih vlasti s jedne strane i Okružnog suda u Beogradu i tužilaštva s druge⁶³.

Tek se nakon nedavnog imenovanja specijalnog tužioca za ratne zločine u Srbiji čini da bi istraga o ovom slučaju mogla krenuti napred. Međutim, Human Rights Watch je zabrinut zbog činjenice da će i novoformiranom sudskom odeljenju za ratne zločine u Srbiji biti potrebna policijska saradnja radi pribavljanja dokaza, a dosadašnji neprovereni izveštaji ukazuju da policija često nije voljna da u potpunosti saraduje.⁶⁴

Slični problemi u Bosni i Hrvatskoj su ometali postupke krivičnog gonjenja u vezi sa ratnim zločinima u običnim sudovima i mogli bi ugroziti uspeh postupaka krivičnog gonjenja pred specijalnim sudskim većima za ratne zločine u ovim zemljama. U unutrašnjosti su ovi problemi posebno izraženi. Lokalna policija u unutrašnjosti često nije voljna da istražuje zločine počinjene nad manjinskim stanovništvom u slučajevima gde su osumnjičeni pripadnici etničke većine, a možda su na uticajnim položajima u toj oblasti.

Istraga o „slučaju Medački džep“ (nazvanom tako prema geografskoj oblasti u blizini Gospića u Hrvatskoj gde je najmanje 100 Srba, uključujući dvadeset devet lokalnih srpskih civila, nezakonito ubijeno u operaciji hrvatske vojske u septembru 1993. god.)⁶⁵ predstavlja dobar primer. Istražni sudija nadležan za ovaj predmet je 2002. godine zatražio pomoć u radu na slučaju od policije iz Zagreba, hrvatske prestonice, zbog odsustva saradnje od strane gospićke policije. Uprkos dolasku policijaca iz Zagreba, sudija nije bio u mogućnosti da prikupi neophodne dokaze. Potencijalni svedoci su navodno bili isuviše zastrašeni da bi dali svoje iskaze. Nikakva optužnica do danas nije podignuta u ovom slučaju.

U Bosni i Hercegovini, duboke etničko-političke razlike još uvek sputavaju saradnju između sudova, tužilaca i policije u dva entiteta, Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine. Od sredine 2003. godine, uspostavljen je izvestan nivo saradnje između sudova u Federaciji Bosne i Hercegovine i policije Republike Srpske. Ova saradnja je poduprla napore na lociranju svedoka i omogućila je predaju jednog Srbina iz Republike Srpske sudu u Federaciji Bosne i Hercegovine (u Zenici), gde je to lice optuženo za ratne zločine.⁶⁶ Međutim, takva praksa je još uvek pre izuzetak nego pravilo.

⁶³ Visoki komesar Ujedinjenih nacija za ljudska prava–Aktivnosti na terenu vezane za ljudska prava u Srbiji i Crnoj Gori, *Report with Recommendations on the Investigations into Mass Grave sites in Serbia (Izveštaj sa preporukama o istragama o masovnim grobnicama u Srbiji)*, oktobar 2003. god., strana 12.

⁶⁴ Human Rights Watch je saznao da je odeljenje za istraživanje ratnih zločina pri srpskoj policiji, koje je ustanovljeno nakon što je zakon o krivičnom gonjenju ratnih zločinaca stupio na snagu 2003. godine, usvojilo prilično restriktivan pristup prema pružanju asistencije tužiocu za ratne zločine. Ovo odeljenje srpske policije obezbeđuje potrebna dokumenta tužiocu samo ako se ona konkretno zahtevaju umesto na inicijativu samog odeljenja. Razgovor Human Rights Watch-a sa međunarodnim zvaničnikom koji je pratio rad novih struktura u procesuiranju ratnih zločina, Beograd, jun 2004. god.

⁶⁵ Vidi Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, MKSJ, *Tužilac protiv Janka Bobetka, Optužnica*, slučaj br. IT-02-06, 23. avgust 2002. god. [na internetu], <http://www.un.org/icty/indictment/english/bob-ii020826-e.htm> (pregledano 28. septembra 2004. god.), para. 27-28.

⁶⁶ Ovaj slučaj se odnosi na bosanskog Srbina Tomu Mihajlovića, koji je optužen za ratne zločine protiv bosanskih Muslimana u gradu Tesliću (Republika Srpska), gde je živio u vreme kada je optužnica protiv njega podignuta.

U okviru reforme policije u Bosni i Hercegovini, osnovana je 2002. godine obavještajna služba na nivou čitave države poznata pod akronim SIPA (State Investigations and Protection Agency – Državna agencija za informacije i zaštitu), ali još uvek nije u potpunosti funkcionalna.⁶⁷ Istražno odeljenje SIPA-e će obuhvatiti i odeljenje za ratne zločine.

Nedovoljno individualizovana krivična odgovornost u grupnim optužnicama

Human Rights Watch je zabrinut zbog korišćenja grupnih optužnica u kojima se ne iznosi pojedinačna, konkretna uloga optuženih u izvršenju navodnog zločina.

U hrvatskim običnim županijskim sudovima, na primer, protiv jednog broja Srba je podignuta optužnica po osnovu njihove pripadnosti određenoj vojnoj ili policijskoj jedinici, ili prosto zbog toga što su bili prisutni na mestu zločina. Misija OEBS-a u Hrvatskoj je izdvojila slučaj Mirka Švonje. Optužnica u tom predmetu, kojom je optuženo pedeset pet Srba za ratne zločine, je sadržala samo detaljne navode optužnice protiv četiri optužena lica. Preostala lica, njih pedeset jedan, su jednostavno navedena kao pripadnici paravojne grupe za koju se verovalo da je učestvovala u izvršenju navodnih krivičnih dela.⁶⁸ Često se ispostavi u takvim slučajevima, nakon što se optuženi uhapse i ispita, da tužilaštvo nema dokaze koji bi ga direktno povezali sa zločinom, te se zbog toga povlače optužbe. Međutim, povlačenje optužbi ne popravља štetu koja je naneta prvobitnom, loše utemeljenom optužnicom. Konkretno, istraživanje Human Rights Watch-a je potvrdilo da su hapšenja Srba-povratnika po osnovu takvih optužnica imale štetan efekat na povratak izbeglica–pripadnika srpske manjine.⁶⁹

Zaštita tužilaca

Podaci koji bi ukazivali na povećani bezbednosni rizik za tužioce nadležne za slučajeve ratnih zločina su oskudni, ali se s razlogom može pretpostaviti da takav rizik postoji. Human Rights Watch je saznao za dva slučaja u kojima se pretilo tužiocima u predmetima vezanim za ratne zločine. U aprilu 2004. godine, tužiocu na suđenju Ovčara u Beogradu, koje je trenutno u toku, je razbijeno privatno i službeno vozilo u prvom mesecu suđenja.⁷⁰ Javni tužilac nadležan za slučaj Lora u Splitu, Hrvatska, je 2001. godine takođe dobio pretnje.⁷¹ (Vidi gore, pod naslovom *Zaštita sudija*, analizu zakonskih zabrana zastrašivanja tužilaca u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Srbiji.)

⁶⁷ Ova služba se 14. jula 2004. god. preselila u nove prostorije. Preseljenjem se okončao proces uspostavljanja zakonskog i tehničkog okvira za rad SIPA-e. Vidi "Bosnia Gets Its Own National 'FBI'" ("Bosna dobija sopstveni nacionalni FBI"), *RFE/RL Newline*, 16. jul 2004. god. Međutim, direktor SIPA-e Sredoje Nović je objasnio u jednom intervjuu za novine da SIPA neće početi s radom "u potpunosti". Da bi to ilustrovao, Nović je pomenuo da bi odeljenje za istragu ratnih zločina trebalo da počne s radom "do kraja godine". Vidi "OHR BiH Media Round-up, 19/7/2004", 19. jul 2004. god. [na internetu], http://www.ohr.int/ohr-dept/presso/bh-media-rep/round-ups/default.asp?content_id=32975 (pregledano 28. jula 2004. god.).

⁶⁸ Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, OEBS – Misija u Hrvatskoj, *Supplementary Report: War Crimes Proceedings in Croatia and Findings from Trial Monitoring (Izveštaj: Suđenja za ratne zločine u Hrvatskoj i nalazi dobijeni posmatranjem suđenja)*, 22. juna 2004. god. [na internetu], http://www.osce.org/documents/mc/2004/06/3165_en.pdf, str. 8.

⁶⁹ Vidi "Prekršena obećanja" strane. 46-48.

⁷⁰ Vidi Marijana Milosavljević, "Dogovor sa Karlom je moguć", *NIN* (Beograd), 17. jun 2004. god.

⁷¹ "Amnesty International", "Croatia: Victims and witnesses in war crimes trials must be adequately protected" ("Hrvatska: Žrtve i svedoci na suđenjima za ratne zločine se moraju adekvatno zaštititi", AI Index: EUR

SARADNJA IZMEĐU DRŽAVA

Saradnja između pravosudnih organa različitih zemalja od ključne je važnosti za rešavanje problema nekažnjavanja počilaca van državnih granica. Postoji pozitivna sprega između međudržavne saradnje i opšte reforme državnih pravosudnih institucija, koja treba da poboljša njihovu sposobnost da dodeljene slučajeve rešavaju profesionalno i sa integritetom.

Neodgovarajući pravni okvir

Pravni okvir za saradnju između država na prostoru bivše Jugoslavije do sada je bio neadekvatan. Najteža je bila saradnja između Srbije i Bosne i Hercegovine. Između ove dve države ne postoji bilateralni sporazum o sudskoj saradnji u krivičnoj oblasti, uključujući i ekstradiciju. Sa druge strane, Hrvatska i Bosna su 1996. godine zaključile sporazum o sudskoj saradnji u krivičnoj oblasti.⁷² Pored toga, 1998. godine je sklopljen i bilateralni sporazum o uzajamnoj pravnoj saradnji u građanskim i krivičnim stvarima između Hrvatske i Srbije i Crne Gore.⁷³

U pogledu saradnje između Bosne i Srbije, multilateralni sporazumi poput Evropske konvencije o ekstradiciji i Evropske konvencije o uzajamnoj saradnji u krivičnim pitanjima nisu mogli da ispune ovu pravnu prazninu s obzirom da, za razliku od Srbije, Bosna i Hercegovina nije bila njihov potpisnik.⁷⁴ Najzad, 30. aprila 2004. godine, Bosna i Hercegovina je potpisala Evropsku konvenciju o ekstradiciji, Evropsku konvenciju o uzajamnoj saradnji u krivičnoj oblasti i Konvenciju o transferu krivičnih procesa.⁷⁵ Kada bosanski parlament ratifikuje ove konvencije, to će otvoriti put za efikasnu saradnju u krivičnim pitanjima između Bosne i Srbije.

Nedovoljna saradnja

Postoje brojni načini za unapređenje regionalne međudržavne saradnje u oblasti sudskih procesa za ratne zločine. Ipak, do danas većina mogućnosti za saradnju ostala je neiskorišćena zbog nedovoljnog angažovanja tužilaca, nedostatka političke volje ili

64/002/2002, 20. jun 2002. god. [na internetu], <http://web.amnesty.org/ai.nsf/recent/EUR640022002!Open> (pregledano 28. jula 2004. god.).

⁷² Sporazum između vlade Bosne i Hercegovine, vlade Federacije Bosne i Hercegovine i vlade Republike Hrvatske o pravnoj saradnji u civilnim i krivičnim pitanjima, *Službeni list Republike BiH*, specijalno izdanje – Međunarodni sporazumi, 27. maj 1996.

⁷³ Sporazum između Republike Hrvatske i Federacije Bosne i Hercegovine o pravnoj saradnji u krivičnim i civilnim pitanjima, *Narodne Novine (Specijalno izdanje: međunarodni sporazumi)*, br. 6/1998, 10. april 1998.

⁷⁴ Srbija i Crna Gora je potpisala obe konvencije u decembru 2002. Hrvatska je ranije već postala član obe konvencije.

⁷⁵ Parlamentarno veće Saveta Evrope – Komitet za praćenje ispunjavanja obaveza država članica Saveta Evrope (Komitet za nadgledanje), *Ispunjavanje obaveza Bosne i Hercegovine (Honouring of obligations and commitments by Bosnia and Herzegovina)*, izveštaj, Doc. 10200, 4. jun 2004. [na internetu], <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http%3A%2F%2Fassembly.coe.int%2FDocuments%2FWorkingDocs%2Fdoc04%2FFEDOC10200.htm> (pregledano 28. jula 2004), fusnota 63.

osetljivih političkih i diplomatskih odnosa među državama. Uprkos tome što postoje očigledne teškoće u obezbeđivanju neposrednog učešća svedoka koji žive u drugim delovima regiona, države nikada nisu tražile ili ponudile uspostavljanje videokonferencijskih veza koje bi omogućile učešće svedoka u suđenjima koja se održavaju u drugoj državi. Ne postoje primeri saradnje istražnih timova iz različitih država, kao ni transfera krivičnih procesa iz jedne u drugu zemlju.

Nedostatak odgovarajuće saradnje među državama dobro ilustruju tri najpoznatija procesa za ratne zločine u Hrvatskoj tokom protekle tri godine – slučaj Lora (2002), slučaj Zorice Banić (2002) i slučaj Paulin Dvor (2003-04). Svedoci u ovim procesima koji žive u Srbiji i Crnoj Gori bojali su se, ili nisu želeli, da putuju u Hrvatsku kako bi svedočili. Iako je postignut dogovor o lokalnom ispitivanju svedoka, tužioc iz Hrvatske nisu otputovali u Srbiju kako bi prisustvovali tim svedočenjima.⁷⁶ Pored toga, nije bilo pokušaja ni da se obezbedi učešće svedoka uz pomoć video-linka.

Uticao na istragu i suđenje

Uticao nedovoljne saradnje jasno se mogao primetiti tokom suđenja bosanskom Hrvatu Dominiku Ilijaševiću u Zenici, u Bosni i Hercegovini (pomenuto gore). Sud u Zenici je 19. maja 2003. godine, preko hrvatskog Ministarstva pravde, Županijskom sudu u Splitu (Hrvatska) poslao zahtev za ispitivanje svedoka Miroslava Anića, takođe Hrvata iz Bosne. Županijski sud u Splitu je tek 3. septembra 2003. godine obavestio hrvatsko Ministarstvo pravde da Anić ne živi na adresi navedenoj u zahtevu. Pored toga, sud je naveo i da zahtev ne sadrži dovoljno identifikacionih podataka koji bi omogućili da se ustanovi da li je Anić živio u oblasti nadležnosti splitskog suda. Sud u Zenici nije primio odgovor sve do 29. septembra 2003.⁷⁷ Navodi splitskog suda o nedostatku potrebnih podataka za lociranje Anića nisu ubedljivi, s obzirom da je Anić uhapšen u Splitu dve godine ranije na osnovu međunarodnog naloga za hapšenje koji je izdala bosanska policija. U nalogu je navedeno da je Anić učestvovao u masakru.

Potencijal za saradnju između država u regionu mogao se jasno uočiti tokom maja 2004. godine, kada su tužilac za ratne zločine i istražni sudija iz Srbije posetili Županijski sud u Zagrebu i hrvatskog tužioca za ratne zločine. Srpski zvaničnici koji su učestvovali u suđenju za Ovčaru u Beogradu pribavili su relevantne informacije od svojih hrvatskih kolega. Njima je omogućeno da razgovaraju sa važnim svedocima u ovom slučaju.⁷⁸

ZAŠTITA SVEDOKA

Važnost zaštite svedoka

Uspešno suđenje optuženima za ratne zločine zavisi od dostupnosti verodostojnih svedoka, što zauzvrat podrazumeva da svedoci mogu istinito svedočiti bez straha od

⁷⁶ Vidi: Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju – Misija u Hrvatskoj, *Izveštaj: Suđenja za ratne zločine u Hrvatskoj i nalazi dobijeni posmatranjem suđenja*, 22. jun 2004, str.9.

⁷⁷ Hronologija događaja opisana je u dopisu Ministarstva pravde Bosne i Hercegovine koji je pročitao 29. oktobra 2003. godine na suđenju Ilijaševiću.

⁷⁸ Marijana Milosavljević, „Dogovor sa Karlom je moguć“, *NIN* (Beograd), 17. jun 2004. (intervju sa Vladimirom Vukčevićem, srpskim tužiocem za ratne zločine).

odmazde. Utvrđivanje odgovornosti putem sudskih procesa za ratne zločine stoga zahteva sprovođenje mera za zaštitu svedoka pre, za vreme i posle suđenja. U nekim slučajevima, efikasna zaštita svedoka iziskuje postojanje dugoročnog programa zaštite svedoka ili preseljenje svedoka u drugu zemlju.

Postojeće procedure zaštite svedoka u regionu nisu dovoljne. U Srbiji i Crnoj Gori odredbe o zaštiti svedoka u zakonu o krivičnom postupku malobrojne su i neadekvatne.⁷⁹ Srpski program zaštite svedoka ne omogućava promenu identiteta ili mesta boravka, niti obezbeđuje zaštitu članova porodice svedoka. Pored toga, državi nedostaju sredstva za sprovođenje takvih mera. Čak i u procesima koji nisu povezani sa ratnim zločinima, nemogućnost zaštite svedoka često dovodi do toga da svedoci na suđenju menjaju svoj iskaz.

Hrvatski program zaštite svedoka zasnovan je na najiscrpnijim zakonodavnim propisima u celom regionu, ali je još uvek previše rano da se donese procena o njegovoj uspešnosti. Tokom 2003. godine parlament je usvojio sveobuhvatan zakon o zaštiti svedoka i on je stupio na snagu 1. januara 2004. god.⁸⁰ U poslednjem izveštaju Misije OEBS-a u Hrvatskoj navodi se da „tek treba razviti potpuni sistem za zaštitu svedoka”.⁸¹ U Bosni, donji dom parlamenta je 23. septembra 2004. godine usvojio sveobuhvatne zakonske propise iz ove oblasti; gornji dom bosanskog parlamenta, u vreme pisanja ovog izveštaja, još uvek nije usvojio ovaj zakon.⁸²

Hrvatski krivični zakon – poput zakona u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj, a za razliku od krivičnog zakona Srbije – proglašava zastrašivanje svedoka i uticanje na sudski proces krivičnim delom.⁸³ Ipak, propisi koji regulišu ovu vrstu ometanja pravde još uvek nisu iskorišćeni tokom procesa za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji.

Vlade u regionu moraju razviti mehanizam za preseljenje svedoka u druge zemlje u saradnji sa međunarodnom zajednicom, kao dopunu efikasnim programima zaštite svedoka unutar zemlje. Mnogi zločini neće biti dokazani ako bivši članovi vojnih, paravojnih ili policijskih jedinica koje su činile zločine ne budu svedočili protiv svojih

⁷⁹ U članu 109(3) Zakonika o krivičnom postupku navodi se: „Na predlog istražnog sudije ili predsednika veća, predsednik suda ili državni tužilac može zahtevati da organi unutrašnjih poslova preduzmu posebne mere zaštite svedoka i oštećenog.” *Zakonik o krivičnom postupku, sa izmenama i dopunama* [2001], Službeni list, Beograd, 2002. U decembru 2002. godine Zakoniku o krivičnom postupku dodato je novo poglavlje o procesiranju optuženih za organizovani kriminal i ratne zločine. U pogledu zaštite svedoka, član 504p navodi da „javni tužilac može odrediti da se određenom svedoku, svedoku saradniku i članovima njihove uže porodice” obezbedi posebna zaštita. Iako je ovaj član rudimentaran, on ipak omogućava preduzimanje određenih mera za zaštitu svedoka.

⁸⁰ Zakon o zaštiti svjedoka, *Narodne novine*, br. 163/2003, 16. oktobar 2003. godine.

⁸¹ Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju – Misija u Hrvatskoj, *Izveštaj: Suđenja za ratne zločine u Hrvatskoj i nalazi dobijeni posmatranjem suđenja*, 22. jun 2004, [na internetu], http://www.osce.org/documents/mc/2004/06/3165_en.pdf (pregledano 28. jula 2004), str. 6.

⁸² „Parlament BiH usvojio zakone o ratnim zločinima”, *South European Times*, 24. septembar 2004 [na internetu], http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/newsbriefs/setimes/newsbriefs/2004/09/24/nb-08 (pregledano 28. septembra 2004).

⁸³ Kazneni zakon [Republike Hrvatske], *Narodne novine* 110/1997, 21. oktobar 1997, član 304; Krivični zakon Republike Srpske, *Službeni glasnik RS*, br. 49/2003, 25. jun 2003, član 366; Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 36/2003, 29. jul 2003, član 349.

ratnih drugova. Međunarodna zajednica mora pružiti pomoć u preseljenju takvih svjedoka, uključujući i aranžmane za njihovo smeštanje izvan granica bivše Jugoslavije.

Najzad, mala veličina balkanskih država objektivno ograničava efikasnost mera za zaštitu svjedoka. Dugoročno posmatrano, najbolja odbrana od zastrašivanja svjedoka može se postići stvaranjem klime koja pogoduje sprovođenju sudskih procesa za ratne zločine širom Balkana. To se može ostvariti postizanjem političkog konsenzusa o važnosti suđenja za ratne zločine i neophodnosti stvaranja nezavisnog i profesionalnog pravosuđa. Nažalost, sadašnja atmosfera je daleko od idealne. Od suštinskog je značaja da vlasti preuzmu inicijativu i jasno se zauzmu za ustanovljavanje odgovornosti za ratne zločine.

Zaštita svjedoka u praksi

Monitoring Human Rights Watch-a pokazuje da nedostatak adekvatne zaštite svjedoka onemogućava efikasno vođenje suđenja i primorava svjedoke da preuzimaju nepotreban rizik.

Predmet Ilijašević u Bosni i Hercegovini

Tokom suđenja Ilijaševiću u Bosni i Hercegovini postalo je jasno da svjedoci ne žele, ili se boje, da svedoče na sudskim procesima za ratne zločine u slučajevima kada dele istu etničku pripadnost sa optuženim. Tri etnička Hrvata koji su bili svjedoci optužbe na suđenju između decembra 2002. i oktobra 2003. izjavila su da ne poznaju optuženog. Bivši zatvorski čuvar u hrvatskom logoru u Vareši tokom svog svedočenja 25. marta 2003. godine je čak tvrdio da ne zna ime nijednog od čuvara koji su sa njim radili u istoj smeni u zatvoru.

Posmatrači na suđenju i lokalni novinari više puta su sugersali Human Rights Watch-u da pojedini Bošnjaci (bosanski Muslimani) zbog straha od odmazde nisu na suđenju Ilijaševiću rekli sve što znaju. U nekim slučajevima, nisu se ni pojavili na suđenju. Većina etničkih Bošnjaka koji su svedočili na ovom procesu su povratnici – oni su se vratili na lokacije koje se pominju u optužnici protiv Ilijaševića. Iako je teško ustanoviti da li svjedoci nisu želeli da obezbede potpune i tačne dokaze i zbog čega, strah od odmazde sasvim sigurno predstavlja razumno objašnjenje.

Predmeti Sjeverin i Cvjetan u Srbiji

Tokom suđenja u slučajevima Sjeverin i Cvjetan pokazalo se da zaštita svjedoka nije zadovoljavajuća. Oba suđenja su održana u Okružnom sudu u Beogradu pre osnivanja specijalnog odeljenja za ratne zločine.

Tokom prve faze suđenja u slučaju Sjeverin, sud, tužilac i policija su zajedničkom improvizovanom akcijom uspeali da ostvare određeni stepen zaštite svjedoka, ali je postalo jasno da postoji potreba za sveobuhvatnijim mehanizmima zaštite.

Dugog dana suđenja, 21. januara 2003. godine, svedočili su rođaci žrtava. Tokom trećeg dana suđenja, oni su nevladinim posmatračima procesa neformalno iskazali zabrinutost

za svoju bezbednost. Javni tužilac je saznao za to i istog poslepodneva angažovao policiju koja je otpratila rodbinu žrtava do njihovog odredišta u Srbiji ili granice sa Bosnom.

Uznemirenost koju su iskazali ovi svedoci možda je uvećana činjenicom da, u skladu sa srpskim krivičnim postupkom, sudija čita adresu svakog svedoka pre ispitivanja. Takav postupak nepotrebno izlaže svedoke opasnosti.⁸⁴

Tokom četvrtog dana suđenja, kada je svedočio ključni svedok optužbe, javni tužilac je tražio od suda da pretres bude zatvoren za javnost zbog bezbednosti svedoka. Zakonik o krivičnom postupku ne predviđa mogućnost isključenja javnosti uz takvo obrazloženje. Umesto toga, sud se pozvao na „javni red” kako bi omogućio isključenje opšte javnosti.⁸⁵ Svedok je potom svedočio na pretresu kojem su prisustvovali samo posmatrači OEBS-a i nevladinih organizacija. Svedok je dobio 24-časovnu policijsku zaštitu pre, za vreme i posle svog svedočenja. Ipak, ovo su privremeni aranžmani, a ne mere koje se preduzimaju u okviru programa zaštite svedoka definisanog zakonom.

Izazovi u pogledu naročito ranjivih kategorija svedoka jasno su ilustrovani tokom suđenja Saši Cvjetanu u Okružnom sudu u Beogradu. Tokom jula 2003. godine, četvero albanske dece poreklom sa Kosova svedočilo je na sudu. Deca su svedočila o tome kako su srpski policajci poređali njihove majke, braću i sestre ispred zida kućice i pucali u njih. S obzirom da Srbija nema zakone o zaštiti svedoka, kao ni iskustvo u toj oblasti, organizovani su ad hoc aranžmani kako bi se obezbedilo svedočenje ove dece. To je učinio Fond za humanitarno pravo u saradnji sa Istražnim odeljenjem za ratne zločine srpskog Ministarstva unutrašnjih poslova.

Sa očevima dece, dečjim psihologom i sudijom dogovoreno je da članovi obezbeđenja nose civilnu odeću, kao i da među njima budu dva člana multietničke policijske jedinice iz Preševa i Bujanovca (oblast sa brojnom albanskom populacijom na jugu Srbije, istočno od Kosova). Korišćena su kola bez policijskih oznaka. Sudija je naložio lokalnom dečjem psihologu da razgovara sa decom i proceni njihovu sposobnost za svedočenje. Pored toga, zaštitni tim je prestanto bio uz svedoke.⁸⁶

Novi srpski zakon o ratnim zločinima, usvojen 1. jula 2003. godine, sadrži odredbe o zaštiti u sudnici, uključujući mogućnost svedočenja putem videokonferencijskog linka i zaštitu ličnih informacija koje se odnose na svedoke ili žrtvu. Zakon predviđa i stvaranje specijalnog odeljenja Okružnog suda u Beogradu koje je odgovorno za sprovođenje svih aktivnosti u vezi sa zaštitom svedoka i žrtava. Ipak, Srbiji i Crnoj Gori još uvek nedostaje sveobuhvatna zakonska osnova za zaštitu svedoka pre, za vreme i posle suđenja.

⁸⁴ Potreba za ustanovljavanjem ovakve vrste ličnih podataka o svedoku može se zadovoljiti putem pisanih sudskih podnesaka ili pomoću ispitivanja svedoka od strane sudija u sudijskim prostorijama, što bi omogućilo da osetljive informacije (poput adrese svedoka) ostanu skrivene od javnosti.

⁸⁵ U skladu sa članom 292 Zakonika o krivičnom postupku, sud može zatvoriti zasedanje ako postoji potreba da se zaštiti tajnost određenih informacija, javni red, moral, interes maloletnika ili fizički integritet optuženih, žrtava ili njihovih porodica.

⁸⁶ Nataša Kandić, „Kako zaštititi svedoke koje javnost i policija smatraju za izdajnike”, Fond za humanitarno pravo, 6. februar 2004. [na internetu], http://www.hlc.org.yu/english/War_Crimes_Trials_Before_National_Courts/Serbia/index.php?file=727.html (pregledano 28. jula 2004).

Predmeti Norac, Lora i Paulin Dvor u Hrvatskoj

Neadekvatna zaštita svjedoka odlikovala je sve važne sudske procese za ratne zločine u Hrvatskoj, u kojima su optuženi etnički Hrvati – suđenje Norcu u Županijskom sudu u Rijeci (jun 2001. – mart 2003), proces Lora u Županijskom sudu u Splitu (jun – novembar 2002) i proces Paulin Dvor pred Županijskim sudom u Osijeku (jun 2003. – april 2004).

Suđenje Norcu, koji je jedan od četvorice optuženih u ovom slučaju, odnosi se na ubistvo pedeset civila 1991. godine u blizini Gospića. Većina ubijenih su bili etnički Srbi. Predsednik suda je tokom suđenja izjavio da svjedoci dobijaju anonimne pretnje i da je „vrlo teško poduzeti nešto čime bi svjedoci bili adekvatno zaštićeni od mogućih pritisaka”.⁸⁷

Predmet procesa Lora je tortura i ubijanje srpskih civila tokom 1992. godine u vojnom zatvoru Lora u Splitu. Određeni broj ključnih svjedoka iz Lore, koji sada žive u Srbiji ili Bosni, nije se pojavio na suđenju zbog straha. Neki svjedoci su na suđenju izjavili da su dobili pretnje zbog kojih nisu mogli slobodno da svedoče.⁸⁸ Svih osam optuženih oslobođeno je zbog nedostatka dokaza.

U procesu Paulin Dvor, koji je započeo juna 2003. godine, dva bivša vojnika hrvatske vojske optužena su za ubistvo devetnaest srpskih civila u selu Paulin Dvor tokom decembra 1991. Tokom istrage, dva svjedoka su detaljno opisala zločine i njihove počinioce; treći svjedok je stupio u kontakt sa tužiocem mesec dana posle početka suđenja i izneo važne informacije koje govore u prilog optužnice. Međutim, sva tri svjedoka su u sudnici drastično promenila svoje iskaze, tako da nije bilo moguće utvrditi identitet počinitelja. Strah za sopstvenu bezbednost predstavlja najverovatnije objašnjenje za ovu promenu iskaza. Neadekvatni mehanizmi zaštite svjedoka koje koriste hrvatska policija i hrvatsko sudstvo nisu mogli da eliminišu taj strah.

PRAVNE REFORME

Prihvatljivost dokaza MKSJ-a

⁸⁷ Fiore Vežnaver i Ico Mikuličić, „Prijetnja sutkinji stigla s Vojaka”, *Novi List* (Rijeka), 5. april 2002. [na internetu], <http://www.novolist.hr/Default.asp?WCI=Rubrike&WCU=285D2863285C2863285A28582858285A2863288B2893286328632861285D285B285E28632863286328582863J> (pregledano 28. jula 2004) (izjava Veljka Miskulina, predsednika Županijskog suda u Rijeci).

⁸⁸ Damir Tolj, „Znam svašta, ali ne smijem govoriti!”, *Slobodna Dalmacija* (Split), 24. oktobar 2002. [na internetu], <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20021024/novosti07.asp>; Damir Tolj, „Novi val amnezije”, *Slobodna Dalmacija*, 18. oktobar 2002. [na internetu], <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20021018/novosti08.asp>; Damir Tolj, „Pravi krivci slobodno šetaju ulicama Splita, Šibenika i Zagreba”, *Slobodna Dalmacija*, 17. oktobar 2002. [na internetu], <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20021017/novosti04.asp>; Irena Dragičević, „Sulejmanović: Nakon što je moj sin dao iskaz, počeli su prijeteći telefonski pozivi”, *Vjesnik* (Zagreb), 19. oktobar 2002. [na internetu], <http://www.vjesnik.com/html/2002/10/19/Clanak.asp?r=unu&c=13> (pregledano 28. jula 2004).

Korišćenje dokaza u posedu tužilaštva MKSJ-a može doprineti efikasnosti suđenja za ratne zločine u nacionalnim sudovima u regionu. Prihvatanjem iskaza datih MKSJ-u tokom krivičnih postupaka, nacionalni sudovi bi mogli izbjeći direktno ispitivanje svjedoka koji su već svedočili u sudskim postupcima o istim događajima. Time bi se uštedeli resursi i vreme u smislu da svjedok ne bi morao iznova da daje svoj iskaz, a ako odbrana odluči da ne ispituje unakrsno svjedoka, možda ne bi bilo potrebno da se taj svjedok uopšte pojavi u sudnici. Upotreba dokaza MKSJ-a bi takođe omogućila sudijama i tužiocima u nacionalnim sudovima da iskoriste ekspertizu u istrazi i resurse MKSJ-a.

Uz izuzetak Hrvatske, nejasno je da li su u ovom trenutku iskazi svjedoka dati tokom postupaka i istraga MKSJ-a prihvatljivi u postupcima pred nacionalnim sudovima u regionu. Zakonodavci i sudovi u Srbiji tek treba da donesu odluku o prihvatljivosti ovih dokaza. U Bosni, sud je u slučaju Ilijašević odbio da prihvati kao dokazni materijal intervju zabeležene na video traci koje je MKSJ obavio sa očevicem masakra u Stupnom Dolu.⁸⁹ Sud je svedočenje ocenio delimično neprihvatljivim jer „dokaz nije pribavljen shodno odredbama Zakona o krivičnom postupku u Federaciji Bosne i Hercegovine“. Sudije Kantonalnog suda u Sarajevu sa znatnim iskustvom stečenim u suđenjima za ratne zločine, sa kojima je razgovarao Human Rights Watch u aprilu 2004. godine, su bili međusobno suprotnog mišljenja u pogledu prihvatljivosti ovakvih dokaza, prema važećem zakonu u tom trenutku.⁹⁰ U julu 2004. godine, vlada Bosne i Hercegovine je usvojila nacrt zakona kojim se dozvoljava upotreba svedočenja datih pred MKSJ u bosanskim sudskim postupcima. Sudija pretresnog veća ima diskreciono pravo da prihvati zahtev odbrane za unakrsnim ispitivanjem svjedoka.⁹¹ Tamo gde sudija odbije takav zahtev, presuda se ne može isključivo ili pretežno zasnivati na iskazima pribavljenim od MKSJ.⁹² U vreme pisanja ovog teksta, ovaj zakon je usvojio jedan od dva doma bosanskog parlamenta, i očekuje se da će drugi dom parlamenta razmatrati ovaj nacrt zakona u bliskoj budućnosti.

Hrvatska je napravila korak ka korišćenju dokaza koje je pribavio MKSJ u domaćim krivičnim postupcima usvajanjem odgovarajućeg zakona u oktobru 2003. godine. U ovom zakonu stoji da se takvi dokazi mogu koristiti „pod uslovom da se iznose na način propisan Statutom [MKSJ-a] i Pravilnika o postupku i dokazima, te da se oni mogu koristiti na sudu“. Zakonom se domaćem sudu dopušta značajna sloboda pri utvrđivanju pouzdanosti takvih dokaza.⁹³ U svakom slučaju, ove odredbe tek treba da se primene u praksi.

Doktrina komandne odgovornosti

⁸⁹ Pogledati raspravu o slučaju Ilijašević gore.

⁹⁰ Jedan sudija Kantonalnog suda u Sarajevu je smatrao da b prihvatanje iskaza sa drugih suđenja, osim pod posbenim, i ograničenim, okolnostima, moglo ići na štetu optuženog u tekućem procesu, čak i ako je svjedok na drugom suđenju bio unakrsno ispitan. Za razliku od ovog, drugi sudija je tvrdio da bi dokazni materijal drugog suda trebalo da bude prihvatljiv osim u slučaju da su dokazi prikupljeni na način koji je u suprotnosti sa bosanskim zakonom. Razgovor Human Rights Watch-a, 14. aprila 2004. godine.

⁹¹ Nacrt zakona o prenosu o transferu predmeta iz MKSJ-a u javno tužilaštvo Bosne i Hercegovine i prihvatljivosti dokaza koje je prikupio MKSJ u postupcima pred sudovima u BiH, član 5, para. 3.

⁹² Ibid., član 3, para. 2.

⁹³ Zakon o primjeni Statuta Međunarodnoga kaznenog suda i progonu za kaznena djela protiv međunarodnoga ratnog i humanitarnog prava, *Narodne novine*, 4. novembar 2003. godine, članovi 28(4) i 49(2).

Nerešeno je pitanje da li doktrina komandne odgovornosti može biti primenjena u domaćim sudnjima za ratne zločine u zemljama bivše Jugoslavije. Nemogućnost da nacionalni sudovi procesuiraju slučajeve komandne odgovornosti bi praktično ograničila rad ovih sudova na slučajeve u kojima se optuženom stavlja na teret direktno izvršenje ili naređivanje zabranjenih radnji. Ovakvo ograničenje bi moglo lišiti bilo kakvog sadržaja i značaja slučajeve protiv mnogih komandanata i drugih optuženih na visokim pozicijama, koji nisu izvršili svoju dužnost da spreče i kazne izvršenje ratnih zločina, i stvorilo bi prostor za široko rasprostranjenu nekažnjivost.

U krivičnom pravu Republike Srbije se komandna odgovornost ne predviđa izričito. Iako Ustavna povelja Srbije i Crne Gore predviđa direktnu primenu međunarodnih ugovora (u ovom slučaju to bi bio Dodatni protokol I uz Ženevske konvencije iz 1949. godine),⁹⁴ ustav Srbije takođe predviđa da krivični postupci mogu biti započeti samo za zločine predviđene zakonom i da se kazna može izreći samo ako je predviđena zakonom.⁹⁵ Gotovo da postoji konsenzus među pravnicima i političarima u Srbiji da, dok bi komandna odgovornost mogla biti uvedena u domaće krivično pravo u budućnosti, ona ne bi mogla da se primeni za već počinjene zločine, zbog ustavne zabrane retroaktivnosti.

Pravni stručnjaci u Srbiji tvrde, međutim, da osobe koje snose komandnu odgovornost mogu biti krivično gonjene za propuštanje da prijave zločin,⁹⁶ podstrekavanje (nečinjenjem) na izvršenje zločina,⁹⁷ ili pomaganje nečinjenjem.⁹⁸ Međutim, da bi ovo (ne)postupanje bilo kažnjivo, osoba mora delovati sa umišljajem, dok komandna odgovornost u međunarodnom pravu uključuje i situacije u kojima pojedinac deluje nehatno ("imao je razloga da zna" da će potčinjeni počiniti zabranjenu radnju, ili da je već počinio takvu radnju).⁹⁹ Zakonodavstvo u Srbiji ne pokriva onaj oblik komandne odgovornosti u kom nema umišljajnog dozvoljavanja da se počinu ratni zločin.

Identično ograničenje postoji u zakonima koji su bili na snazi u Bosni i Hercegovini, kao i u Hrvatskoj, u vreme oružanih sukoba. Trenutni planovi u Srbiji da sa pripreme amandmani u krivičnom zakonu, i već učinjene izmene u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, kako bi se stvorio prostor za komandnu odgovornost, ne bi imali uticaja na komandnu odgovornost pre no što su ove odredbe unete u zakonodavstvo.

Uprkos tome, moglo bi se tvrditi da sudovi u bivšoj Jugoslaviji, uključujući specijalna veća za ratne zločine, jesu u mogućnosti da primene doktrinu komandne odgovornosti u slučajevima ratnih zločina počinjenih u sukobima na području bivše Jugoslavije, a da se pri tome ne povredi princip da krivično delo i kazna moraju unapred biti predviđeni zakonom (*nullum crimen, nulla poena sine lege*).

⁹⁴ Vidi Ustavnu povelju Srbije i Crne Gore, član 10 i član 16.

⁹⁵ Ustav Republike Srbije, član 23.

⁹⁶ Krivični zakon Republike Srbije, prečišćeni tekst (Beograd, 2002. god.), član 203.

⁹⁷ Krivični zakon [Srbije i Crne Gore], prečišćeni tekst (Beograd, 2001. god.), član 23 i član 30.

⁹⁸ Isto, član 24 i član 30.

⁹⁹ Prema Statutu MKSJ, "Činjenica da je neko od dela navedenih u članovima 2 do 5 ovog Statuta počinio podređeni ne oslobađa njegovog nadređenog krivične odgovornosti ako je nadređeni znao ili je bilo razloga da zna da se podređeni prema počinu takva dela ili da ih je već počinio, a nadređeni nije poduzeo nužne i razumne mere da spreči takva dela ili kazni počinioce." Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, član 7(3).

Veća za ratne zločine trebalo bi da primene međunarodno pravo koje je važno na području bivše Jugoslavije u vreme kad su ratni zločini počinjeni. Prema ustavima koji su bili na snazi u Hrvatskoj i u Saveznoj Republici Jugoslaviji (sada Srbiji i Crnoj Gori) u vreme oružanih sukoba, ratifikovani međunarodni ugovori su činili deo domaćeg zakonodavstva.

Jedan takav ugovor je Protokol i uz Ženevske konvencije, koji je bio ratifikovan u bivšoj Jugoslaviji i potom prihvaćen od zemalja-sukcesora kao obavezujući za njih. Ovaj Protokol, koji predviđa komandnu odgovornost,¹⁰⁰ bio je stoga deo primenjivog prava u Hrvatskoj, kao i u Srbiji i Crnoj Gori. Uz to, ustav ondašnje Savezne Republike Jugoslavije predviđao je primenu “opšte prihvaćenih pravila međunarodnog prava.”¹⁰¹

Komandna odgovornost je pre izbijanja sukoba u bivšoj Jugoslaviji već bila opšte prihvaćeno pravilo međunarodnog prava (običajnog međunarodnog prava). U slučaju *Tužilac protiv Hadžihasanovića i drugih.*, Žalbeno veće MKSJ je utvrdilo da je, u vreme kad su navodni zločini u bivšoj Jugoslaviji počinjeni, običajno međunarodno pravo je uključivalo koncept komandne odgovornosti u odnosu na ratne zločine kako u međunarodnim tako i unutrašnjim sukobima.¹⁰²

Protokol I, međutim, ne propisuje sankcije za teške povrede svojih odredbi, niti su takve sankcije propisane međunarodnim običajnim pravom. Čak i ako bi postojao konsenzus da Protokol i običajno pravo o komandnoj odgovornosti jesu bili deo domaćeg prava, mogao bi se izneti argument da to pravo nije propisivalo kaznu za komandnu odgovornost.

Pa ipak, čini se da domaća suđenja za komandnu odgovornost ne bi kršila princip zakonitosti. Predmet i cilj tog principa je „da se osigura da niko ne bude podvrgnut proizvoljnom krivičnom progonu, presudi, ili kažnjavanju“.¹⁰³ Gonjenje i kažnjavanje za komandnu odgovornost ne bi bili „proizvoljni“. Na primer, čak su i uputstva jugoslovenske vojske iz 1988. godine sadržavala odredbe o komandnoj odgovornosti, slične onima iz Protokola I.¹⁰⁴

Prema glavnim međunarodnim instrumentima o ljudskim pravima—pre svega, Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima, te Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima—u skladu je sa principom zakonitosti ako dođe do „suđenja i kažnjavanja ... za bilo koji akt ili propust koji je, u vreme kada je izvršen, bio zabranjen kao kriminalan prema opštim principima prava priznatim od strane civilizovanih

¹⁰⁰ Protokol I iz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. god. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba, član 87(3).

¹⁰¹ Ustav Savezne Republike Jugoslavije, usvojen 27. aprila 1992., član 16(2).

¹⁰² Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića, Mehmeda Alagića, i Amira Kubure, Odluka o procesnoj žalbi kojom se dovodi u pitanje komandna odgovornost, 16. jul 2003. god. [internet] <http://www.un.org/icty/hadzihas/appeal/decision-e/030716.htm> (pregledano 28. jula 2004. god.).

¹⁰³ Vidi Evropski sud za ljudska prava, CR v UK, 21 EHRR 363 (1995.) (presuda), [internet] <http://www.menneskeret.dk/menneskeretieuropa/konventionen/baggrund/domme/ref00000540/> (pregledano 28. jula 2004.), paragraf 42.

¹⁰⁴ “Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ,” Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, PrU-2, 1988. godina, član 21.

naroda,¹⁰⁵ čak i ako akt ili propust nije predstavljao krivično postupanje prema domaćem pravu.¹⁰⁶

Na suđenjima pred Nirnberškim i Tokijskim sudom, ratni zločinci nisu mogli da se pozovu na argument da su njihovi postupci bili zakoniti prema nacističkim zakonima, ili prema ratnom zakonodavstvu Japana. Slično tome, osumnjičeni za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji ne bi mogli uverljivo da tvrde da komandna odgovornost nije bila kažnjiva prema zakonima Srbije, Hrvatske, ili Bosne i Hercegovine. Kazne izrečene od strane sudova u Bosni, Hrvatskoj, i Srbiji, u slučajevima komandne odgovornosti, kretale bi se u okviru maksimalnih zatvorskih kazni koje su mogle biti izrečene prema zakonima na snazi, a u pogledu konkretnih zločina koji stoje u osnovi komandne odgovornosti koja se sada utvrđuje pred sudom.

PREPORUKE

Evropskoj uniji i njenim članicama:

Evropska unija i njene države-članice bi trebalo da podrže novoustanovljena sudska veća za ratne zločine u državama nastalim raspadom bivše Jugoslavije kao pozitivan razvoj u smeru evropske integracije, pogotovo nakon prihvatanja kandidature Hrvatske za prijem u Evropsku uniju. Samo zadovoljavajući nivo resursa može obezbediti pravična suđenja počinocima ratnih zločina kao i poštovanje odgovarajućeg sudskog postupka. Evropska unija bi, stoga, trebalo da razmotri mogućnost obezbeđivanja sredstava za podršku krivičnim postupcima protiv lica osumnjičenih za ratne zločine pred domaćim sudovima, a posebno u sledećim oblastima:

- edukacija i obuka istražitelja, sudija i tužilaca;
- stavljanje na raspolaganje pravnih eksperata i stručnjaka sudske medicine koji su neophodni za istraživanje ratnih zločina;
- pristup žrtava i svedoka suđenjima (putni troškovi, smeštaj, konferencijski video i audio prenosi);
- programi zaštite svedoka, uključujući mehanizme neophodne za promenu identiteta svedoka, preseljenje svedoka na drugu lokaciju u zemlji ili u inostranstvu, zaštitu članova porodice svedoka, policijsku pratnju i kućnu zaštitu.

Države-članice Evropske unije bi takođe trebalo da razmotre mogućnost preseljavanja svedoka i njihovih porodica u okviru programa zaštite svedoka.

Organizaciji za evropsku bezbednost i saradnju:

¹⁰⁵ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, usvojen i otvoren za potpis, ratifikaciju i pristupanje rezolucijom 2200 A (XXI) generalne skupštine, 16. decembra 1966., član 15; Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, usvojena 4. novembra 1950., stupila na snagu 3. septembra 1953., član 7.

¹⁰⁶ Vidi R.A. Lawson & H.G. Schermers, *Leading Cases of the European Court of Human Rights (Glavni slučajevi Evropskog suda za ljudska prava)*, drugo izdanje (Leiden, 1999.), str. 615.

- Obezbediti da monitoring domaćih suđenja za ratne zločine ostane prioritet za misije OEBS-a u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, i Srbiji i Crnoj Gori.

MKSJ-u:

- Pružiti pomoć i obezbediti obuku za vođenje suđenja za ratne zločine istražiteljima ratnih zločina i sudijama.
- U meri u kojoj dolazi do ustupanja slučajeva domaćem sudstvu za vreme trajanja mandata MKSJ-a, MKSJ bi trebalo da, na način koji bi bio u skladu sa pravilom 11 *bis* (iv) Pravila postupka, sprovodi sistematski i proaktivni monitoring predmeta koji su ustupljeni lokalnom pravosuđu, te da obezbedi pomoć.

Vlastima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, i Srbiji i Crnoj Gori:

Obuka

- Sve sudije i tužioci za ratne zločine u nacionalnim jurisdikcijama bi trebalo da prođu kroz obuku iz oblasti humanitarnog prava i ljudskih prava i, pogotovo, jurisprudencije MKSJ-a, uključujući zločine iz članova 2 do 5 Statuta MKSJ, kao i komandnu odgovornost i druge oblike individualne krivične odgovornosti.

Mehanizmi zaštite svedoka

- Bosna i Hercegovina, i Srbija i Crna Gora, bi trebalo da usvoje sveobuhvatne zakone o zaštiti svedoka kao i da finansiraju programe koji će iz njih proisteći. U svim zemljama, zaštita svedoka bi trebalo da obuhvati mehanizme koji će svedocima omogućiti da promene identitet ili mesto stanovanja (na primer, preseljenje svedoka u druge zemlje) i da pruži zaštitu članovima porodica svedoka, potom policijsku pratnju, kućnu zaštitu i zaštitu ličnih podataka svedoka. Takođe je potrebno da na raspolaganju budu i sudske sesije zatvorene za javnost. Posebno bi sledeće principe trebalo uzeti u obzir:
 - Zaštita svedoka mora funkcionisati u predsudskom postupku, za vreme suđenja i, po potrebi, nakon suđenja.
 - Kada je to neophodno radi njihove zaštite, svedoci bi trebalo da se premeste na druge lokacije u odnosu na njihovo mesto stanovanja, uključujući tu i druge zemlje, uoči suđenja i, ako je neophodno, posle suđenja.
 - Pritvoreno lice ne bi trebalo oslobađati iz pritvora u očekivanju suđenja ako kriterijumi za zaštitu bezbednosti svedoka i žrtava nisu zadovoljeni, i ako je utvrđeno da bi pritvoreno lice moglo predstavljati potencijalnu pretnju bezbednosti takvih svedoka ili žrtava.

- Dok bi prioritet trebalo dati razvoju delotvorne zaštite svedoka, ukoliko bi obelodanjivanje dokaza tokom prethodnog postupka svedoka ili njegovu/njenu porodicu moglo dovesti u opasnost, tužiocu treba dozvoliti da zadrži dokaze do početka suđenja, i umesto toga odbrani dostavi sumaran pregled dokaznog materijala.
- Zakonske odredbe kojima se zastrašivanje ili pretnje svedocima kvalifikuju kao krivično delo bi trebalo agresivno primenjivati.
- Zaštitne mere bi trebalo da budu dostupne u svim sudovima koji rešavaju slučajeve ratnih zločina, uključujući: brisanje imena i ličnih identifikacionih podataka iz javne evidencije; davanje iskaza uz pomoć uređaja za promenu lika ili glasa ili putem televizijskog sistema u zatvorenoj lokalnoj mreži (CCTV); i dodeljivanje pseudonima.
- Zaštitne mere bi trebalo da budu dostupne na zahtev bilo koje od strana u postupku, žrtve ili svedoka, ili sudije, pod uslovom da mere koje se preduzimaju ne narušavaju prava optuženog.
- U pogledu dece-svedoka, deca koja su svedoci ovih teških zločina, i koja su u stanju da formiraju sopstveno gledište, bi trebalo da imaju priliku da svedoče, potom bi ih trebalo zaštititi od ugrožavanja njihove privatnosti i klevete, i trebalo bi da imaju pravo na sve odgovarajuće mere usmerene na fizički i psihološki oporavak i društvenu reintegraciju.

Ometanje vršenja pravde

- Države bi trebalo da implementiraju odredbe krivičnog zakona kojima se ometanje vršenja pravde, uključujući pretnje sudiji ili tužiocu, stavljaju van zakona.

Etnička različitost u tužilaštvima

- Etnički sastav tužilaštava bi trebalo da bude raznolik i trebalo bi da približno odgovara etničkom sastavu date oblasti za koju je nadležan određeni ured tužilaštva.

Zaštitne mere za tužioce i sudije

- Zaštitne mere za sudije i tužioce bi trebalo implementirati, uključujući 24-časovnu zaštitu ako je to neophodno.

Saradnja između država

- Delotvorna saradnja između država u oblasti krivičnog gonjenja zbog počinjenih ratnih zločina bi trebalo da obuhvati sledeće elemente:
 - Identifikaciju i lociranje svedoka i žrtava (na način koji je u skladu sa mehanizmom zaštite svedoka);
 - Pristup svedocima i žrtvama (na način koji je u skladu sa mehanizmom zaštite svedoka);
 - Olakšavanje rada istražnih timova;
 - Obezbeđivanje traženih dokumenata;

- Putovanja svedoka, žrtava, eksperata i novinara koji prate suđenje;
- Saslušavanje svedoka putem video linka;
- Mehanizam koji bi omogućio sudijama i tužiocima iz svake zemlje da putuju u drugu zemlju radi uzimanja iskaza od svakog svedoka koji živi tamo, a koji nije u stanju ili ne želi iz razloga lične bezbednosti ili doživljene traume da radi svedočenja putuje u zemlju gde se održava suđenje; i
- Prenos krivičnog gonjenja, u skladu sa bilo kojim domaćim propisima kojima se zabranjuje ekstradicija državljana te zemlje, u sudove drugih zemalja.

Krivično gonjenje na osnovu komandne odgovornosti

- Države na teritoriji bivše Jugoslavije bi trebalo da krivično gone pojedince na osnovu komandne odgovornosti, uključujući pozivanje na odgovornost komandanata koji su imali razloga da znaju da će njihovi podređeni počiniti zločin, a nisu ga sprečili – što je standard koji obuhvata i umišljaj i grubi nehat.

Prihvatljivost dokaza MKSJ-a

- Bosna i Hercegovina, i Srbija i Crna Gora, bi trebalo da donesu zakon kojim bi se u domaćim sudskim postupcima za ratne zločine dopustilo korišćenje dokaza koje je prikupio MKSJ.

Vlastima u Hrvatskoj:

- Krivične postupke za ratne zločine treba pokretati bez obzira na etničku pripadnost.
- Hrvatska bi trebalo da pojača napore na istraživanju i krivičnom gonjenju odgovornih lica u incidentima u kojima su etnički Hrvati počinili zločine protiv etničkih Srba.
- Standardi podizanja optužnice i donošenja presude bi trebalo da budu isti za sve optužene, bez obzira na njihovo etničko poreklo. Hrvatski tužioci bi trebalo da obustave praksu optuživanja Srba za ratne zločine zbog manjih prestupa u odnosu na koje se ne podižu optužnice protiv etničkih Hrvata.
- Hrvatska ne bi trebalo da vrši diskriminaciju na osnovu etničke pripadnosti pri zapošljavanju sudija. Ne bi trebalo da postoji diskriminacija protiv srpskih sudija-povratnika i oni bi trebalo da imaju jednaku šansu za zaposlenje u hrvatskim sudovima.
- U slučajevima grupnih optužnica, tužioci specijalnih odeljenja za ratne zločine bi trebalo da precizno naznače ulogu svakog pojedinca pri izvršenju zločina, a ne da samo zasnivaju tačke optužnice na, na primer, pripadnosti navodnih počinioca zločina određenoj vojnoj jedinici.

Vlastima u Bosni i Hercegovini:

- Bosna i Hercegovina bi trebalo da ratifikuju Evropsku konvenciju o ekstradiciji, Evropsku konvenciju o pružanju međusobne pomoći u krivičnim pitanjima i Konvenciju o prenosu krivičnih postupaka.
- Vlasti u Republici Srpskoj bi trebalo da iskažu znatno veću posvećenost istraživanju ratnih zločina, bez obzira na etničku pripadnost počilaca zločina. Trebalo bi pokrenuti istrage o brojnim ratnim zločinima počinjenim nad licima nesrpske nacionalnosti na teritoriji Republike Srpske.

Vlastima u Srbiji i Crnoj Gori:

- Srbija i Crna Gora bi trebalo da obezbede dovoljnu političku podršku za specijalno sudsko veće za ratne zločine pri Okružnom sudu u Beogradu. Bez takve podrške, ovo sudsko veće ne može delotvorno funkcionisati, niti obezbediti pravična i nepristrasna suđenja za počinioce zločina i same žrtve.
- Srbija i Crna Gora bi trebalo da u potpunosti sarađuju sa MKSJ.
- Istražne mehanizme za suđenja pred specijalnim sudskim većem za ratne zločine bi trebalo osnažiti. Specijalno odeljenje za ratne zločine pri srpskoj policiji bi trebalo da pokaže znatno veću inicijativu nego što je do sada bio slučaj u oblasti saradnje sa istražiteljima i tužiocima za ratne zločine.
- Srbija bi trebalo da usvoji zakon kojim bi se zastrašivanje ili na bilo koji drugi način ometanje svedoka u krivičnoj istrazi ili procesu krivičnog gonjenja okvalifikovalo kao krivično delo.